

ECONOMIA PLATFORMELOR ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

ȘI PERSPECTIVE ASUPRA MUNCII

Bianca Lucaci, specializarea Relații Internaționale și Studii Europene, promoția 2020,
email: bianca.lucaci98@e-uvv.ro

ABSTRACT

The rising “power of the digital” through the role played by companies operating using platforms leads to the arrival of new debate topics such as “platform economy” or even “platform capitalism”. Finding a common point in these debates is perceived as a challenge: mainly, it is about keeping open the possibility of a continuous review of rules governing this sector by the responsible actors. Based on this, we look upon what are the implications for the platform economy when it comes to the meaning of work and occupational diversity. There is no singular answer to this question. Previous research showed that resignification of work is a common characteristic for a variety of time periods. The informational society led to associating new occupational identities to classes that continue to coexist with those inherited from previous times. Technological evolution has made possible a spatial distance within work relationships, with clearly organised exchanges owing to platforms. Companies such as Uber, Deliveroo, Amazon, Google, Facebook, Airbnb try to optimise customer experience, but they slowly become recognized in discourses underlining conflicts between the company, its employees or even public authorities. When it comes to the governance of the platform economy, the European Union is still testing a suitable approach. The degree to which platform economy companies shall be governed is a complex subject especially due to the large variety of such platforms, one example being e-commerce and the European Union perspective upon it. Technology also facilitates the negotiating institutional power of platform employees. Consequently, collective actions of platform economy employees at both European and global level can be identified.

Keywords: E-commerce, Institutional power, Platform economy, Work conditions

INTRODUCERE

Evoluțiile recente ne-au oferit ocazia de a observa modificarea caracterului raporturilor de muncă în contextul economiei de platformă, având în vedere extinderea companiilor care adoptă o astfel de interfață pentru desfășurarea activității lor comerciale. Nume de companii precum Uber, Deliveroo, Amazon, Google, Facebook, Airbnb folosesc diverse soluții inteligente de a cunoaște mai bine cerințele clientului și regândesc procesele pe care le presupune obiectul lor de activitate astfel încât să satisfacă nevoile într-un timp cât mai scurt, care să implice un cost pe cât posibil de redus. Până în acest punct enunțul anterior nu pare neașteptat. Totuși, fiecare din companiile menționate anterior se bucură de un model de funcționare aparte, care cel mai adesea

utilizează intermedierea unei anumite interfețe care îi permite să fie accesată și să interconecteze clienți, utilizatori sau consumatori din întreaga lume. Prin natura funcționării acestor companii, este extrem de greu să mai trasăm anumite reguli generale și pur și simplu să le asociem după o serie de criterii acestora. Fiecare model al acestor companii implică anumite aspecte pozitive și negative, care variază în funcție de identitatea socială pe care o folosim pentru a le analiza. Cert este că implicațiile lor trebuie observate cazual și chiar raportându-ne la anumite sectoare spre care se extinde activitatea acestora dacă folosim exemplul Amazon. Nu este vorba despre un nou tip de muncă, ci despre o tendință de „resemnificare” a „muncii” prin practicile economiei de platformă reprezentate de companii precum cele menționate anterior. Tendința¹

¹ Fără a ne îndrepta către o dezbateră terminologică care deja există în dezbateră academică, se cuvine să facem câteva mențiuni legate de relația dintre termenii „gig/shared/platform economy”. În introducerea lucrării sale, Jeremias Prassl remarcă amploarea dezbaterii legate de „gig economy” prin exemplul promovat de Amazon Mechanical Turk, considerată ca fiind încercarea prin care Jeff Bezos, fondatorul Amazon extinde lista de produse a companiei cu „munca oamenilor ca serviciu”. Conceptul de „gig” poate fi tradus prin termenul de aranjament de scurtă durată.

pe care Prassl (2018, pp. 1-7) și ulterior Vandaele (2018, p. 9) o surprind cel mai bine prin fenomenul de „rebranding work” are însă și o latură negativă care a început să fie recent discutată în cadrul literaturii de specialitate. Prezenta lucrare își propune să pună în discuție această problematică.

Sintagme precum „Nu suntem roboți!” invocate de către angajați în timpul acestor acțiuni colective, multiple semnalări² ale nerespectării unor drepturi fundamentale ale angajaților prin prisma unei continue automatizări și digitalizări într-un lanț valoric al cărui obiectiv este minimizarea timpului de lucru pentru a asigura obiectivele de profit ale companiei ridică mari semne de întrebare care trebuie abordate de către decidenții politici din Uniunea Europeană. Totuși, avem în vedere faptul că prezentul studiu de caz este doar un exemplu din varietatea de fenomene similare semnalate de astfel de modele de companii specific economiei de platformă. Companii precum Airbnb, Uber sau subsidiare Amazon precum Amazon Web Services devin treptat cunoscute și pentru alte laturi decât cele promovate de propriile reclame publicitare, prin întrebări legate de efectul închirierii locuințelor asupra prețului chiriilor pe termen lung în anumite

orașe mari, încadrarea contractuală a șoferilor care prestează activități pentru Uber sau siguranța și reala protecție a datelor „garantată” în anumite limite clare de către serviciile de cloud.

Tema economiei de platformă este una de actualitate, iar dezvoltarea unor modele de companii care să folosească intermedierea lor este strâns legată de „deschiderea” Internetului, în cea de-a doua jumătate a secolului XX. O urmare logică a acestui fapt este că literatura incipientă³ asupra acestui subiect a fost una de natură tehnică și ambiguă, aceasta extinzându-se treptat și rândul specialiștilor preocupați de management, a celor interesați de diverse teme din științele sociale. În explicarea conceptului pentru lucrarea noastră, am folosit modul în care Nick Srnicek se raportează la implicațiile utilizării platformelor pentru capitalism prin studiile de caz și comentariile sale generale din cartea pe care acesta a publicat-o în anul 2016. Deoarece anterior am menționat și faptul că se constată creșterea numărului de perspective din care este studiat conceptul, pare relevant să menționăm și creșterea interesului pentru implicațiile utilizării platformelor pentru angajații sau lucrătorii acestora în cercurile academice⁴ sau în mediile în

---

Platforma Amazon Mechanical Turk este un serviciu prin care clienții (companii, cercetători, instituții etc.) pot să introducă sarcini de lucru (traduceri de texte, răspunsuri la chestionare, scrierea de recenzii etc.) pentru care plătesc prestatorii de servicii pentru fiecare angajament dus la îndeplinire. Prestatorii se înregistrează pe aceasta platformă, iar suma de bani aferentă sarcinii este transferată în contul său. Astfel, considerăm că prin termenul de economie de platformă, facem referire și la actorii din această sferă. Amazon Mechanical Turk și competitorii săi pretend că reinventează munca, însă Prassl este de părere că nu este vorba despre o reinventare, ci o încercare de rebranding a semnificației acesteia, în special în contextul în care astfel de actori economici se îndepărtează de modelele tradiționale de protecție socială și se ascund de responsabilitățile unui angajator în spatele unor discursuri legate de tehnologie și inovație. În măsura în care profesorul Prassl recunoaște avantajele tehnologiei și a modului în care aceste companii o folosesc, acesta spune că suntem nevoiți să privim dincolo de discursul general și să evităm capcana excepționalismului tehnologic. Având în vedere faptul că tema centrală a lucrării sale sunt lucrătorii unor astfel de platforme, obiectivul pe care și-l propune este valorificarea sustenabilă a inovației aduse de platforme, fără a reduce oamenii la un simplu serviciu. La acestea se mai adaugă și argumentele invocate de un studiu critic asupra literaturii de specialitate disponibilă în baza de date EBSCO la finalul anului 2016, care încurajează argumentat considerarea economiei „la comun” (original în limba engleză sharing economy) mediată prin intermediul platformelor ca fiind o ramură a capitalismului de platformă, după cum este interpretat acesta de către Srnicek. Și Kurt Vandaele confirmă această intenție de fisurare a locului de muncă pe care le generează acești actori economici și mai adaugă faptul că ea poate fi încadrată în tendințele capitaliste existente de recomodificare a muncii. Conform Jeremias Prassl, *Humans as a Service: The Promise and perils of Work in the Gig Economy*, Editura Oxford University Press, Oxford, 2018, pp. 1-7, Murillo, Buckland și Val, „When the sharing economy becomes neoliberalism on steroids: Unravelling the controversies”, *Technological Forecasting & Social Change Journal*, 2017, vol. 125, pp. 2-3, consultat online la <https://bit.ly/3b5uwkF> și Kurt Vandaele, „Will trade unions survive in the platform economy? - Emerging patterns of platform workers' collective voice and representation in Europe”, *European Trade Union Institute*, Bruxelles, 2018, p. 9. Similar, în completare, prezentul studiu de caz își propune să discute situația angajaților din centrele de ambalare Amazon din Europa în contextul modelului de funcționare al Amazon și cum putem încadra aceste centre în contextul infrastructurii companiei și discuțiilor legate de economia de platformă.

² Pe lângă articolele din presă, un exemplu de astfel de semnalare, dar și o reprezentare a modului în care se desfășoară activitatea într-un centru logistic este lucrarea pe care a publicat-o jurnalistul James Bloodworth în urma unei investigații sub acoperire de trei săptămâni în calitate de angajat în mai multe centre logistice din Marea Britanie. Potrivit descrierii realizate de către acesta, majoritatea colegilor pe care acesta i-a avut în centrul logistic din Staffordshire erau din Europa de Est, cu predominanță români. Conform James Bloodworth, „Capitolul 1: Rugeley”, în James Bloodworth, *Hired: Six Months Undercover on Low-Wage Britain*, Editura Atlantic Books, London, 2018. Într-o declarație ulterioară, Bloodworth dă dreptate anumitor oameni politici din Statele Unite ale Americii care se raportează la Amazon din prisma nerespectării drepturilor angajaților săi. Conform James Bloodworth, „The Politics of Amazon”, *The Guardian*, septembrie 2018, consultat online 13 aprilie 2020, la <https://bit.ly/2yZWvoh>.

³ Într-o analiză asupra folosirii termenului de platformă digitală prezentată în cadrul unei conferințe din anul 2018, Asadullah, Faik și Kankanhalli urmăresc folosirea conceptului de către cercetătorii preocupați de tehnologia informației și alte discipline, reușind să remarce faptul că literatura conceptualizează acest termen atât în sfera tehnică, cât și din perspectiva unor alte discipline non-tehnice, cum ar fi studiul guvernantei platformelor care datează chiar din anul 2010. Mai mult decât atât, deși metodologia de cercetare a acestora se concentrează pe jurnalele de specialitate din tehnologia informației și management, aceștia constată o creștere semnificativă a numărului de lucrări de specialitate în special după perioada 2009-2011. Pe lângă acest fapt, lucrarea este utilă pentru că grupează direcțiile de cercetare asupra platformelor pe trei teme majore de cercetare (designul platformei, adoptarea și utilizarea platformei, dar și urmările platformelor). Conform Asadullah, Faik și Kankanhalli „Digital Platforms: A Review and Future Directions”, *Twenty-Second Pacific Asia Conference on Information Systems*, Japonia, 2018, pp. 3-4 și p. 6, 9, consultat online la <https://bit.ly/2YuZ6lb>.

⁴ Un exemplu din mediul academic este organizarea unui seminar pe tema „Politică Economică Internațională: Economia de Platformă a Amazon,

care se discută direcții de elaborare a politicilor⁵. În timpul desfășurării cercetării, am constatat lipsa unei dezbateri asupra economiei de platformă în sfera studiilor europene care să fie abordată de către cercetătorii comunității academice românești.

Prezentul articol are rolul de a problematiza un eventual răspuns la întrebarea de cercetare: care sunt implicațiile economiei platformelor în privința semnificației muncii și diversității ocupaționale? Formularea unui răspuns singular la această întrebare nu este plauzibilă, întrucât aceasta ar presupune existența unor caracteristici certe observate asupra unor subiecte dinamice, aflate în continuă schimbare. Totuși, prin acest demers am observat faptul că evoluția tehnologică a permis o distanțare spațială a raporturilor de muncă, cu relații clar organizate datorită platformelor care le facilitează. Aceasta nu este o noutate, întrucât de-a lungul timpului, identitatea și diversitatea ocupațională au fost constant afectate de deciziile actorilor cu prerogative în acest sens. Gradul de reglementare al platformelor este un subiect complex datorită tipologiei variate a acestora, iar abordarea acestui subiect trebuie să fie una dinamică și cât mai specifică, un exemplu fiind cel al Uniunii Europene în privința comerțului electronic. Tehnologia facilitează și puterea instituțională de negociere a angajaților platformelor, astfel încât la nivel european și chiar mondial putem observa încercări palpabile de exprimare a acestor nemulțumiri sub forma unor acțiuni colective în rândul angajaților.

PERSPECTIVE ASUPRA MUNCII ȘI DIVERSITĂȚII OCUPAȚIONALE

În primul rând, demersul necesită invocarea argumentului contradictorialității semnificațiilor termenului de muncă. Ulterior, vom încerca să contextualizăm anumite trăsături ale identității și diversității ocupaționale, alături de o parte din caracteristicile pe care le presupune economia platformelor. Spre final, atenția noastră se va îndrepta spre exemplul unui tip de platforme – cele de comerț electronic și a modului în care Uniunea Europeană își construiește discursul în privința acestora. De interes sunt și inițiativele de operaționalizare a conflictelor care se nasc între platforme și angajații acestora, exteriorizate sub forma unor acțiuni colective.

CONTRADICTORIALITATEA SEMNIFICAȚIEI CONCEPTULUI DE MUNCĂ

Între cuvinte, concepte, limbaj și gândirea conceptuală în ansamblu există o esență care poate fi înțeleasă doar dacă acestea sunt interpretate ca elemente conexe componente ale unui complex de existență socială, iar acest aspect determină necesitatea unei analize ontologice a complexului respectiv, care să permită identificarea unor funcții exercitate în cadrul său (Lukács, 1975, p. 220). În demersul lor științific, Dominique Méda și Patricia Vendramin alcătuiesc o istorie a modificării semnificației conceptului de muncă de-a lungul diverselor etape ale istoriei prin extragerea raportării unor diverși autori la acest termen în cele mai relevante opere. Demersul este unul extrem de util, deoarece rezultă un cadru teoretic alcătuit din trei straturi care ne permite să observăm modul în care printr-un singur termen diferite societăți au obținut reprezentări distincte asupra activităților denumite prin „muncă”. Ne propunem să ne raportăm parțial la acest cadru teoretic pentru a da un aspect logic demersului, dar și pentru a ne putea ancora ideatic într-un anumit context la care să facem referire. Pentru a face acest lucru, trebuie mai întâi să luăm în calcul o serie din mențiunile acestor autori.

În primul rând, cei doi autori țin să menționeze faptul că demersul lor de analiză nu este o noutate, existând și anterior autori pentru care înțelesul conceptului de muncă în sens modern a fost rezultatul a numeroase straturi de semnificații atribuite de diverse societăți sau ere istorice, semnificații care s-au acumulat de-a lungul timpului (Méda și Vendramin, 2017, p. 8). Referitor la societățile precapitaliste, aceștia citează și invocă diverse studii antropologice și etnografice care arată faptul că este greșit să ne raportăm și să utilizăm elemente ale conceptului de muncă din perioada contemporană pentru a analiza alte perioade, făcând apel la exemplul greșit al utilizării semnificației atribuite de gânditorii secolului al XVIII-lea pentru a descrie procesul muncii din societățile tribale, oferit de Chamoux (Méda și Vendramin, 2017, p. 9). De altfel, în unul din articolele unei conferințe din 1993, Marie-Noël Chamoux evidențiază că termenul de muncă nu este o noțiune universală, ci un concept etnocentric, de care multe societăți nici nu au avut nevoie

Google, Airbnb, Uber” (original *International Political Economy: The Power of the “Digital” - The Platform Economy of Amazon, Google, Airbnb and Uber*) pentru studenții Facultății de Științe Economice și Sociale din cadrul Universității Eberhard Karls din Tübingen, Germania. Descrierea abordării acestei teme este disponibilă publicului larg pe pagina universității <https://bit.ly/35naZe9>.

⁵ Un exemplu în acest sens este alocarea unui interval de conferință temei condițiilor de muncă ale angajaților din economia de platformă în timpul Conferinței Anuale a Uniunii Europene asupra Dreptului Muncii din anul 2020, planificată pentru perioada 19-20 martie 2020 la Trier, Germania și organizată de către Academia de Drept European (ERA). Informația este disponibilă în programul conferinței consultat online 16 martie 2020, la <https://bit.ly/3bUyzl9>.

(Méda și Vendramin, 2017, p. 9). Tot în contextul secțiunii despre societățile precapitaliste, munca este uneori asociată activităților neproductive sau unor diferite tipuri de activități. Validitatea acestui argument este probată de folosirea aceluiași articol în care termenul de muncă are diverse conotații lingvistice, în acest sens cazul Greciei Antice desemnând munca prin doi termeni – *ponos* și *ergon* (Méda și Vendramin, 2017, p. 10). Romanii, pe de altă parte, au folosit chiar trei astfel de variante, conceptul de muncă fiind organizat pe trei variante – „opus, labor și opera (-ae)” (Méda și Vendramin, 2017, p. 10).

În ceea ce privește munca în Grecia Antică, un alt autor folosit în cadrul teoretic al muncii este Vernant care subliniază faptul că indiferent care ar fi modul în care se desfășoară munca concret, ca sarcini profesionale, aceasta repetă un compartiment identic, fiind vorba de un fel de activitate care face parte dintr-un cadru de reguli, care privesc pe ceilalți în mod direct și a căror obiectiv este să producă ceva cu valoare și utilitate pentru grup (Méda și Vendramin, 2017, p. 11). Această unificare a funcției psihologice a muncii corespunde la ceea ce Marx numește muncă abstractă (Méda și Vendramin, 2017, p. 10). În prisma acestui fapt, chiar și Lukács distinge într-o manieră puțin mai diferit exprimată un oarecare specific al optării, munca fiind realizată într-un sens propriu, ea nefiind o decizie unică, ci un proces cu lanțuri noi de opțiuni (Lukács, 1975, p. 204). Autorii recunosc informația potrivit căreia în Grecia Antică nu a existat termenul de muncă, deși și în această societate existau activități, comerț, sarcini. În rândul activităților, unele dintre acestea regăsite în anterior-precizatul termen *ponos* determina o activitate dusă la îndeplinire din greu (original în limba engleză *toil*), care invocă efort, contact cu materia degradantă, pe când *ergon* desemna opusul, fiind vorba de activitatea a cărei completare aduce satisfacție. De asemenea, un alt aspect esențial este și faptul că deși lansează avertismentul unei posibile suprasimplificări, straturile de semnificații arogate conceptului de muncă prin majoritatea ideilor filozofice și religioase au pornit de la baza ideilor Greciei Antice și și-au menținut valoarea până undeva în jurul secolului al XVI-lea – fiind vorba așadar despre „determinarea naturalului de către supranatural, subestimarea terestrului și schimbarea în numele eternului și a imuabilului, subevaluarea activităților făcute de oameni” (Méda, Vendramin, 2017, p. 13). Atribuirea unității semnificațiilor conceptului de muncă s-a desfășurat treptat în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, prima definire riguroasă a acestuia găsindu-

și originile în opera lui Adam Smith (Fèbvre *apud*. Méda și Vendramin, 2017, p. 13).

Harta conceptuală ne îndreaptă apoi spre argumentul pe care Weber îl lansează în opera sa – *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, căreia, indiferent cât de multe critici motivate îi sunt aduse, nimeni nu poate nega faptul că Weber a înțeles pe deplin ideea potrivit căreia prin muncă oamenii își îndeplineau obligația morală caracteristică unei etici sociale a civilizației capitaliste și într-un anume sens, chiar baza acesteia (Méda și Vendramin, 2017, p. 13). Mai mult decât atât, datorită Reformei lui Martin Luther King, activitățile din viața de zi cu zi au dobândit o semnificație religioasă în măsura în care nu mai era nevoie la accesarea la viața ascetică pentru a trăi o viață conformă lui Dumnezeu, fiecare putea face acest lucru îndeplinindu-și îndatorile care îi erau alocate de către societate (Méda și Vendramin, 2017, p. 14).

Cele trei straturi ale semnificației muncii dezvoltate în perioade diferite, care propun viziuni cu înțelesuri contradictorii continuă să coexiste (Méda și Vendramin, 2017, p. 16). Este vorba, mai exact, despre munca sub forma unui factor de producție, ca esență a drepturilor omului, dar și ca sistem de distribuție al drepturilor la venit și stat al bunăstării. Prima atribuire (în relația muncă – factor de producție) este plasată începând cu secolul XVIII-lea și se leagă de numele lui Adam Smith în sensul pe care acesta îl conferă în lucrarea sa de bază (Méda, Vendramin, 2017, p. 16). Astfel, Smith ignoră semnificația concretă a muncii (original *labour*) definind-o ca fiind acea putere umană sau mecanică care face posibilă crearea valorii, munca este ceea ce produce valoare (Méda și Vendramin, 2017, pp. 16-17). O serie de caracteristici rezultă din analiza muncii ca factor de producție. Ea devine asociată cu efortul, dificultățile, dar este și substanța care permite schimburile universale și rezolvă totul (Méda și Vendramin, 2017, p. 17). Nu produce doar avuția națiunilor, dar stă și la baza ordinii sociale, devine centrul mecanicii sociale din perioada respectivă, este de importanță centrală pentru relațiile sociale (Méda și Vendramin, 2017, p. 17). Pentru societăți devine posibilă auto-reglementarea; societatea este obligată de mecanica vieții sociale să producă, să schimbe și să muncească, activitățile care aparțin câmpului său lexical devin suficient de omogene pentru a putea fi distinse printr-un singur termen. Totuși, pentru Adam Smith, munca rămâne echivalentul efortului, sacrificiului, după cum critică Karl Marx (Méda și Vendramin, 2017, p. 17).

Munca ca esență a omului este stratul adăugat de secolul al XIX-lea caracterizat printr-o revoluție conceptuală în Germania (prin Hegel), Franța (prin intermediul lui Alexandre de Laborde sau Saint-Simon) și Marea Britanie, munca fiind asociată cu libertatea umană de creație, cu ceea ce a permis umanității să adapteze și să transforme lumea (Méda și Vendramin, 2017, p. 18). Hegel lărgeste considerabil sfera conceptuală a muncii, acesta folosind același termen pentru a desemna confruntările duse de Individ cu Natura, inventarea instrumentului și mișcarea Spiritului Lumii (Méda și Vendramin, 2017, p. 18). Cu alte cuvinte, umanitatea se construiește prin muncă, aceasta permițându-i să distrugă imaginea naturalului și să reconstruiască lumea în propria sa imagine, spiritualizând naturalul. Deși Hegel nu reduce întreaga istorie a umanității la muncă, pentru el existând și alte forme de valorizare și reconstituire a naturalului, Karl Marx devine interesat de capacitatea umană de a nega și distruge naturalul – negativitatea infinită, activitatea umană devenind identică cu munca și totodată, singura cale legitimă de a fi uman (a produce, a transforma natura prin reconstruirea sa după propria imagine) (Méda și Vendramin, 2017, p. 19). Astfel, György Lukács atrage atenția asupra unei distincții între existența muncii și reflectarea ei în conștiința individului, remarcând faptul că există o separație între scopul și mijlocul muncii (1975, p. 198). Atunci când, prin această separație, omul se desprinde de mediul său, se manifestă o distanțare clară remarcată prin opunerea subiectului cu obiectul și putem afirma cu tărie faptul că se observă o distincție între existența și reflectarea muncii în conștiință (Lukács, 1975, p. 198). Lukács evidențiază acest aspect pentru că „reflectarea este contrariul strict al oricărei existențe (...) pentru că e reflectare, ea nu este existență” (1975, p. 200). Spectrul este lărgit în momentul în care ne este dezvăluită maniera în care este interpretată conștiința sarcinilor asupra lumii – deși în timp ea devine mai cuprinzătoare și mai autonomă, rămâne un instrument prin care individul își reproduce propria existență (Lukács, 1975, p. 222). Instrumentul indispensabil pentru muncă, cel al conștiinței permite o „înfăptuire a autoreproducerii omului” care garantează autonomia reflectării lumii exterioare și interioare (Lukács, 1975, p. 222). De altfel, luând în considerare afirmațiile acestuia, nu rămânem surprinși de bogăția acestei contradictorialități de semnificații care coexistă în prezent și aduc reflecții asupra muncii distincte. Jumătatea secolului al XIX-lea aduce o altă schimbare

– „munca” este, acum, un mijloc de asigurare a traiului și autorealizării în Germania și Franța (Méda și Vendramin, 2017, p. 19).

Al treilea strat specific deja pentru perioada rămasă în secolul al XIX-lea în semnificația conceptului de muncă se raportează la aceasta ca la un sistem de distribuire a venitului, drepturilor și stat al bunăstării (Méda și Vendramin, 2017, p. 19). Deși Marx vedea în muncă libertate creativă, un pur potențial expresiv, el insista asupra necesității de a „elibera” munca înainte de a o reactualiza (Méda și Vendramin, 2017, p. 20). Pentru gândirea socialistă și în curentele reformiste între care și cel al lui Eduard Bernstein, munca rămâne o valoare, dar condițiile actualizării sunt uitate (Méda și Vendramin, 2017, p. 20). Salarizarea presupusă de muncă devine fundamentul dreptului la muncă și statul bunăstării, dar și al dreptului la consum (Méda și Vendramin, 2017, p. 20). Nu este necesar să mai eliberăm munca pentru ca aceasta să poată deveni libertate creativă, este mai bine, potrivit gândirii socialiste ca această dependență de venit să fie mijlocul prin care distribuim avuția și prin care să instaurăm o ordine socială mai justă și mai colectivă, statul garantând creșterea și posibilitatea cetățenilor de a se angaja, de a avea acces la avuția produsă (Méda și Vendramin, 2017, p. 20). Din modalitatea în care Robert Castel și Jürgen Habermas percep esența muncii, rezultă că aceasta este importantă prin abilitatea sa de a asigura un venit și o abilitate crescândă de a consuma (Méda și Vendramin, 2017, p. 20). Însă, după cum subliniază autorii, gândirea social-democratică confundă două noțiuni pe care gândirea socialistă a fost atentă în a le distinge, mai exact fiind vorba despre munca reală, alienată, care este o temă de discuție politică în ceea ce privește reducerea timpului de muncă și acea muncă liberă care într-o zi va fi un sfârșit prin sine, desfășurându-se astfel într-un mod autonom (Méda și Vendramin, 2017, p. 21). Munca nu mai necesită eliberare, statul social înlocuiește utopia socială a muncii libere prin faptul că oferă o compensație celor care muncesc, pentru efortul lor, fie că vorbim de avantaje financiare sau condiții mai bune de muncă (Méda și Vendramin, 2017, p. 21). Secolul XX este cel al ocupării forței de muncă, angajarea nu aduce doar un venit ci și accesul la educație, protecție socială sau bunuri sociale (Méda și Vendramin, 2017, p. 22).

IDENTITATE ȘI DIVERSITATE OCUPAȚIONALĂ

Dacă cadrul teoretic pe trei straturi proiectat pe baza operelor relevante selectate de către Dominique Méda și Patricia Vendramin ne-a permis să observăm

contradictorialitatea și diversitatea de semnificații din care poate fi analizată munca, pare relevant să găsim o modalitate de a analiza valența acestui termen într-o perspectivă temporală mai apropiată (din perspectiva segmentului de timp la care se raportează autorul). Demersul propus anterior de către Méda și Vendramin nu este unic, exhaustiv sau perfect construit. Totuși, acesta ne face să înțelegem că reflecțiile pe care noi le construim asupra unui concept, în această situație, cel al „muncii” depind de perspectiva adoptată și numeroase neînțelegeri sau contradicții care pot apărea în literatura de specialitate sunt rezultatul unei lipse de clarificări în acest sens. După cum ziceam anterior, este important să cuprindem și alte modalități recente în care a fost abordată munca, care sunt relevante pentru demersul nostru de cercetare. În acest sens, aducem în discuție tipologia prin care Ursula Huws surprinde transformările pe care le suferă identitatea și diversitatea ocupațională din prisma factorului spațial, în relația dintre angajat, întreprinderi sau companii. Rezultatul este unul interesant, întrucât structurile analitice la care ajunge aceasta ne permit să discutăm despre ocupații stabile (original *fixed*), independente de spațiu (original *footloosed*) sau fragmentate (original *fractured*) (Huws, 2014, p. 37). Este vorba despre o serie de ideal-tipuri de structuri analitice care ne permit să operaționalizăm anumite caracteristici, ceea ce implică faptul că realitatea poate fi mai complexă, unele ocupații implicând trăsături din ambele trei modele, aspect recunoscut chiar și de autor (Huws, 2014, pp. 44-45). Motivul pentru care alegem să detaliem această perspectivă este concluzia și imaginea pe care Huws o surprinde referitor la economia și dinamica companiilor din secolul XXI. În prezent, ne confruntăm cu o „economie de 24 de ore” în care „ritmurile diurne tradiționale” sunt întrerupte de necesitatea de a satisface cererile de pe piața globală (Huws, 2014, p. 45). Oamenii ajung să fie prinși în cercul vicios al muncii la ore neobișnuite pentru a răspunde acestor cerințe și ajung să își satisfacă nevoile proprii întocmai având același impact asupra unui alt grup (Huws, 2014, p. 45). Impenetrarea temporală și spațială este relevantă fiindcă oglindește întocmai fracturarea identităților ocupaționale și explică volatilitatea unui număr mare de caracteristici din descrierile pozițiilor disponibile pe piața muncii (Huws, 2014, p. 45).

Am încheiat paragrafele anterioare notând faptul că în special în secolul XX, munca depusă de un angajat îi asigură acestuia un anumit statut social, o protecție minimă din partea sistemului social la

care contribuie și îi deschide accesul spre diverse alte sfere. Astfel, Huws, raportându-se la dimensiunea spațială, menționează că până în secolul actual, ne-am confruntat cu o deplasare a oamenilor către locurile de muncă și cu o deplasare a locurilor de muncă către oameni care își lasă amprenta asupra identităților sociale și structurilor sociale din care facem parte (Huws, 2014, p. 37). În acest context, diversitatea ocupațională își lărgeste sfera și ajunge să penetreze numeroase ocupații tradiționale, mai ales datorită caracteristicilor pe care fiecare ocupație le presupune. Nu este un fapt surprinzător, având în vedere faptul că din ce în ce mai multe ocupații necesită competențe și abilități ce se leagă de tehnologie sau ajung să fie înlocuite de către aceasta (Huws, 2014, p. 38). Diversitatea ocupațională duce însă și la un peisaj rapid-schimbător al amestecului de competențe, aptitudini și abilități solicitate de întreprinderi pentru locuri de muncă care ne lipsesc de identități ocupaționale coerente și stabile, complicând demersul de analiză al acestora (Huws, 2014, p. 38). Pentru a diferenția ocupațiile stabile, Huws recunoaște că una din caracteristicile cele mai relevante este necesitatea ca persoana care îndeplinește calitatea respectivă să se afle în apropierea unui punct în care își desfășoară activitatea (Huws, 2014, p. 38). Un exercițiu imaginar în care ne angajează autorul este sugerat doar prin raportarea la spațiul apropiat și observarea diversității etnice a celor care desfășoară activități ce implică asamblare, pregătire, curățare sau deplasarea unor bunuri, respectiv asigurarea unor servicii (Huws, 2014, pp. 38-40).

Cea de-a doua structură analitică (ocupațiile independente de spațiu sau *footloosed*) este folosită pentru a explica lipsa de noutate în ceea ce privește diviziunea globală a muncii. Din prisma acestui fapt, Huws se raportează la practicile companiilor în secolul XX caracterizate printr-o independență din ce în ce mai mare în perioada respectivă față de statele-națiune în care își aveau sediul principal, în special în perioada postbelică (Huws, 2014, p. 40). Astfel, Huws surprinde evoluția practicilor în trei valuri de diviziune a muncii desfășurate începând cu anii '70. Un prim astfel de val de diviziune globală a muncii este specific perioadei anilor menționați anterior, în special în rândul companiilor din sectorul manufacturier și poate fi cel mai bine descris prin modul în care companiile și-au descompus procesul de producție în subproces distincte și au răspândit activitățile pe care acestea le presupun în diverse locații de pe glob, unde condițiile erau mai favorabile (Huws, 2014, p. 40). Al

doilea astfel de val este reprezentat de continuarea unor astfel de practici de-a lungul anilor '80 – totuși, de această dată, se lărgeste sfera domeniilor de activitate ale companiilor care pun în aplicare astfel de practici (Huws oferă exemplul industriei electronice, a celei de îmbrăcăminte ș.a.) (Huws, 2014, p. 40). Cele mai atractive locuri pentru companii în această situație au fost zonele de liber schimb, alcătuite sau reprezentate de state interesate să atragă cât mai multe investiții străine, oferind avantaje pentru companii pe baza unei reglementări slabe sau chiar inexistente în ceea ce privește protecția muncii sau cea a mediului (Huws, 2014, p. 40). Cea de-a treia diviziune globală a muncii este cea a „gulerelor albe” (Huws, 2014, p. 41). Ca și în rândul celorlalte două, aceasta nu reprezintă un element de noutate, progresul ei fiind înregistrat încă din anii '70, perioadă în care munca care presupunea un nivel scăzut de calificare, cum ar fi introducerea datelor în sisteme informaționale, a început să fie transferată de pe continentul american și cel european spre state din regiune Caraibe, Asia de Sud sau Asia de Sud-Est (Huws, 2014, p. 41). Simultan, munca care presupunea un nivel ridicat de pregătire a fost mutată către țările dezvoltate dinspre lumea economiilor emergente (India, Filipine sau Brazilia) (Huws, 2014, p. 41). Această diviziune în rândul „gulerelor albe” este relevantă pentru Huws în prima încercare de măsurare și cartografiere a diviziunii internaționale a muncii în cadrul unei activități de procesare a informației pe baza „telemedierii” (mediate prin intermediul unui mijloc care se leagă de tehnologia informației) în baza proiectului EMERGENCE („Estimation and Mapping of Employment Relocation in a Global Economy in the New Communications Environment”) (Huws, 2014, pp. 42-43). Studiile de caz ale acestui proiect analizate începând cu anii 2000 din prisma companiilor care fac parte din eșantionul proiectului de pe continentul european și cel asiatic încearcă să determine factorul care determină companiile în secolul XXI să se deplaseze dincolo de granițele statului-națiune (Huws, 2014, pp. 42-43). Concluzia predominantă - este mai avantajos pentru aceste companii să se extindă către statele în care piața muncii oferă o forță de muncă cu cât mai multă pregătire tehnică, fiind explicat modelul Indiei în cazul E-Serviciilor (Huws, 2014, pp. 42-43).

Care este, în urma tuturor celor menționate, imaginea pe care dorește Huws să o construiască pe baza categoriilor analitice pe care le folosește? Munca este divizată între echipe sau grupuri situate în diverse locații contrastante ale globului care își desfășoară

activitatea profesională în baza unei infrastructuri care se leagă de tehnologia informației și având în comun unii cu ceilalți doar mijloacele respective și o cultură comună a corporației din care fac parte (Huws, 2014, p. 44). Complexitatea lanțurilor valorice poate să ducă la precaritatea accentuată a muncii prestate, în măsura în care aceasta ajunge să ia forma unor activități de free-lancing sau diverse raporturi temporare de muncă (Huws, 2014, pp. 44-45). Un astfel de mediu face să fie mult mai dificilă lupta angajaților pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă sau a recompensei financiare (Huws, 2014, pp. 44-45). De regulă, avem tendința să conștientizăm restructurarea globală a industriei în mijlocul căreia ne aflăm, dar și faptul că aceasta este rezultatul deschiderii piețelor caracteristice în special perioadei post-sovietice, a accentului pus pe piețele de capital, al politicilor neoliberale, dar și al evoluției tehnologice și informaționale (Huws, 2014, p. 66). Dar, Huws este de părere că termenii tradiționali care sunt folosiți de statisticieni pentru a clasifica industriile și locurile de muncă, între care cel de întreprinderi, sectoare sau ocupații, se confruntă la rândul lor cu diverse schimbări care nu mai reușesc să asigure anvergura descriptivă necesară de a fi folosită pentru a cuprinde largul peisaj schimbător menționat anterior (Huws, 2014, p. 66). Deși propune un cadru conceptual de analiză a restructurării industriei din perspectiva spațială și legală, aceasta recunoaște că acest demers nu este suficient pentru a înțelege impactul restructurării asupra noi diviziuni globale a muncii explicate anterior (Huws, 2014, p. 66). Un astfel de demers trebuie să facă referire și la eventuale forme de rezistență la această restructurare, la procesul continuu de negociere între actorii sociali și politici de la diverse nivele și forțele economice globale, mediate de instituțiile naționale de la nivelul entităților statale (Huws, 2014, pp. 67). Relațiile între diverse unități industriale pot fi evidențiate folosind expresii precum „lanț de valori”, „filieră” sau „rețea”, dezvoltate pe baza unor modele sau teorii contrastante, cu origini în Iluminismul din spațiul european (Huws, 2014, p. 68). Având în vedere că prezentarea unui astfel de încercări de schematizare a restructurării industriale care are loc la nivel global este relevantă pentru domeniul nostru, încercăm o redare concisă a acestora, sub forma unor tabele.

	PUNCTE TARI	PUNCTE SLABE
a) Lanț de valori	<ol style="list-style-type: none"> 1. Permite înțelegerea relației lineare dintre input-uri și output-uri în lanțurile de aprovizionare care stau la baza producției de bunuri. 2. Este dezvoltat sectorial, ilustrează fiecare etapă din producție și distribuție. 3. Oferă o imagine a distribuției spațiale a sarcinilor care duc la bunul final, dar și a relațiilor de putere dintre diverși actori din cadrul lanțului. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nu este un instrument bun pentru a clarifica fluxurile laterale dintre sectoare. 2. De asemenea, nu trebuie folosit pentru modelarea interconexiunilor economice la scară largă dintr-un anumit teritoriu.
b) Filieră	<ol style="list-style-type: none"> 1. Se mai numește fir sau flux dintr-o sferă de activitate economică la alta 2. Permite înțelegerea fluxurilor dintr-o economie a unei entități, mai exact modelarea input-urilor și output-urilor între sectorul primar, secundar și terțiar. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Greu de folosit în cazul fluxurilor internaționale de la o entitate la alta. 2. Dificil de folosit pentru a studia relațiile de putere dintre diverși actori industriali și structurile lor de guvernare internă, raportat la precedentul concept.
c) Rețea	Are potențialul de a modela relații orizontale complexe între actori multipli atât în interiorul teritoriilor, cât și la nivel internațional.	Creează dificultăți în a înțelege promovarea schimbării în special în contextul în care nu indică direcția schimburilor dintre fluxuri și nu oferă informații legate de relațiile de putere dintre acestea.

Figura 1. Adaptare după Ursula Huws, op. cit., pp. 68-69

După cum reiese din această adaptare, putem observa că Huws sugerează necesitatea de schimbare a asocierilor de concepte folosite pentru a analiza restructurarea globală a industriei. Astfel, aceasta sugerează că este „(...) necesar să dezvoltăm modele conceptuale în care economiile nu sunt văzute ca o sumă de întreprinderi în diferite sectoare, dar ca agregate de funcții operaționale care sunt alcătuite din sarcini interschimbabile duse la capăt de angajați în diverse procese specifice de lucru. Aceste sarcini modularizate, care reprezintă cele mai mici unități din cadrul agregatelor, alături de cunoștințele angajaților, împreună și cu forța și dexteritatea acestora alcătuiesc baza întregului edificiu, indiferent cum este configurat. Aceste cunoștințe trebuie să fie codificate și standardizate, fapt care reprezintă o precondiție pentru elaborarea oricărei noi forme de divizare a muncii, indiferent dacă dezagregarea ia o formă spațială sau contractuală. Deconstrucția și reconstrucția companiilor, sectoarelor, economiilor regionale și naționale se leagă, așadar de modul în care aceste două procese au loc în ceea ce privește

competențele, procesele de muncă și identitățile ocupaționale. (...) ținând cont și de rolul statului.” (Huws, 2014, p. 77).

Cum ajunge Huws la această concluzie? Reamintim că la subpunctul anterior, am afirmat faptul că Dominique Méda și Patricia Vendramin alcătuiesc o istorie a modificării semnificației conceptului de muncă de-a lungul diverselor etape ale istoriei prin extragerea raportării unor diverși autori la acest concept în cele mai relevante opere. Spre deosebire de aceștia, Huws folosește perspectiva companiilor și arată că unele din elementele teoretice subliniate de Méda și Vendramin au la bază o logică sau o rădăcină comună, reușind să construiască tabloul citat anterior pe baza unui model cu cinci elemente componente (Huws, 2014, p. 69). Primul element are la bază teoria lui Adam Smith asupra diviziunii muncii, din care semnificativ prin raportarea la tabelul anterior este faptul că Smith propune ca afacerile să fie analizate ca fiind divizate în „branșe” sau „funcții” (Huws, 2014, p. 69). Potrivit celei de-a doua teorii componente, teoria valorificării muncii (după A. Smith, modificată de alții, între

care și K. Marx), cu cât este mai specializată această diviziune a muncii, cu atât mai multă valoare este adăugată în fiecare operațiune (Huws, 2014, p. 69). Aici, Huws remarcă cu precizie în scrierile lui Adam Smith valoarea finală a unui produs nu este constituită doar din valoarea cumulată a fiecărei etape din procesul de manufacturare, dar aceasta include și acea valoare adăugată de aportul serviciilor (Huws, 2014, p. 69). A treia teorie componentă își are rădăcinile tot în lucrările lui Adam Smith, fiind modificată de Ricardo și fiind legată de avantajele comparative ale regiunilor care justifică profitabilitatea introducerii unei dimensiuni spațiale diviziunii muncii, deși aceste avantaje ar putea fi restrânse de limitele care se aduc pieței libere (Huws, 2014, p. 70). În ceea ce privește ce-a de-a patra componentă a modelului pe care Huws îl construiește cu sprijinul unor teorii deja existente, pentru a garanta că diviziunea muncii este coordonată, iar valoarea este extrasă, guvernarea centralizată reprezintă o necesitate (Huws, 2014, p. 70). De asemenea, Huws se depărtează de perspectiva întreprinderilor și face apel la lărgirea spectrului de analiză, prin încercarea de a trece dincolo de diviziunea internă a muncii din cadrul întreprinderilor individuale, la o imagine mai largă, a unui ansamblu de întreprinderi sau companii interconectate printr-un flux de intrări și ieșiri de bunuri și servicii tranzacționate la nivelul întregii economii (Huws, 2014, pp. 70-71). Aceasta este logica pe care Quesnay a ales-o pentru tabelul fluxurilor folosit pentru a se raporta la economia franceză, model mai vechi cu relevanță chiar și în ziua de astăzi (Huws, 2014, p. 71). Quesnay folosește o perspectivă funcțională în analiza sa (prezentă de altfel și în contribuția lui Karl Marx referitoare la diviziunea muncii), în măsura în care Huws observă modul în care Quesnay distinge între activități productive și sterile, dar și modul în care acesta împarte populația în clase generice, după funcția economică pe care fiecare din aceste clase o ocupă (fiind vorba despre fermieri, moșieri, artizani, alături de noile clase introduse de diviziunea muncii - muncitori care adaugă valoare și comercianți) (Huws, 2014, p. 72).

În redarea elementelor care alcătuiesc modelul conceptual cu cinci elemente, este evident că cea mai importantă contribuție pe care o face Huws în acest sens este selectarea principiilor relevante. Modelul este semnificativ pentru că oferă un cadru în baza căruia poate fi vizualizată noua diviziune globală a muncii și interconectarea economiilor atât pe lateral, prin rețele între companii, fluxuri de-a lungul economiilor ca

întreg, sau pe verticală, prin lanțuri stabilite între clienți și furnizori la nivel local și internațional (Huws, 2014, p. 72). Acest model sugerează că cel mai bun mijloc de a conceptualiza structura descrisă anterior este sub forma unei funcții generice, care permite interpretarea unui lanț, a unei rețele, a unui flux sau chiar a întregii economii naționale ca fiind alcătuite din multiplii acestor unități de bază sau module (Huws, 2014, p. 72). Anvergura reconfigurării lor este influențată de standardizarea componentelor individuale (Huws, 2014, p. 72). Înțelegerea procesului prin care are loc reconfigurarea sau adâncirea interconectării depinde de elementele componente ale fluxurilor, mai exact sarcinile individuale și procesul muncii dus la îndeplinire de lucrător (Huws, 2014, p. 72). Aici, Huws constată că atât Frederick W. Taylor, dar și Harry Braverman au folosit sarcina ca unitate de analiză, cu mențiunea potrivit căreia Braverman a preferat să observe schimbarea în organizarea muncii din perspectiva lucrătorilor și nu a întreprinderilor sau companiilor (Huws, 2014, p. 72). Braverman folosește analiza funcțională și dezvoltă ideea de proces al muncii pentru a descrie unitatea de analiză în analiza schimbărilor ce se produc în organizarea muncii (Huws, 2014, p. 73). Standardizarea și sistematizarea sarcinilor lucrătorilor duce la un model simplificat al procesului prin care sarcinile sunt regândite pentru a putea fi transformate în modulele de bază care compun blocurile ce stau la baza lanțurilor de valori, filierelor sau rețelelor (Huws, 2014, p. 73). Huws identifică cinci etape ale acestui proces (Huws, 2014, p. 73):

1. Cunoștințele tacite ale lucrătorilor sunt explicitate și codificate.
2. Codificarea permite standardizarea sarcinilor.
3. Rezultatele sau ieșirile sunt cuantificate și măsurate.
4. Lucrătorii sunt gestionați după rezultate. Gestionarea nu trebuie realizată într-un timp sau spațiu real, ci poate fi realizată la distanță. Această posibilitate permite diverse forme de dezagregări ale întreprinderilor.
5. Dislocarea spațială și temporală descrisă anterior încurajează reorganizarea muncii fie spațial prin mutarea într-o altă locație, fie contractual (prin externalizare) sau chiar cumularea celor două.

Sub forma unei consecințe, cele cinci etape redade anterior permit modificarea procesului muncii, bazat fie pe sarcini individuale sau multiple, prin modularizare, importantă pentru permutările spațiale și temporale folosite de companii, într-o varietate

de combinații: agregare, dezagregare, centralizare, descentralizare (Huws, 2014, p. 74). Companiile care se ocupă de prestarea de servicii sau de diverse sectoare noi au ajuns să își definească propriile tipare interne de dezagregare spațială și contractuală, adâncind diviziunea globală a muncii (Huws, 2014, p. 74). Totuși, trebuie avut în vedere și faptul că dezvoltarea economică și diversele transformări au loc în împrejurări care au fost modelate istoric și cultural de o varietate de instituții, forma pe care munca o ia fiind rezultatul interacțiunii dintre forțele globale și cele locale (Huws, 2014, p. 74). Se remarcă un număr mare de lucrări din literatura de specialitate din anii '90 care descriu procesul de negociere dintre stat și capitalul global sau modul în care acesta s-a schimbat „începând cu perioada compromisului postbelic „fordist”, întreruptă de politica Războiului Rece, continuată în timpul crizelor din anii '70 și cedată în fața consensului neoliberal de după anul 1989” (Huws, 2014, p. 74). Huws atrage atenția asupra faptului că astfel de contribuții au tendința de a asocia un anumit rol uneia din cele două forțe și induc o imagine abstractă și nediferențiată în ceea ce privește statul (Huws, 2014, p. 74-75). Astfel, și organizațiile supranaționale joacă un rol important, fie că vorbim de rolul pe care Organizația Mondială a Comerțului și-l asumă în liberalizarea piețelor sau standardele minime de protecție a muncii pe care le încurajează Organizația Internațională a Muncii (Huws, 2014, p. 75). Organizații regionale precum Uniunea Europeană sau Mercosur au încercat să modeleze politicile de ocupare a forței de muncă din regiunile lor (Huws, 2014, p. 75). Un exemplu este Declarația de la Lisabona (2000) a Uniunii Europene, care propune obiective ambițioase în acest sens, dar conține contradicții interne (obiectivul competitivității fără a pune presiune pe salarii și condițiile de la locul de muncă contravine ideii ca locurile de muncă să devină mai bune) (Huws, 2014, p. 75). Deși politicile dezvoltate pe astfel de strategii formează un strat intermediar între forțele globale și cele locale, ele nu substituie intervenția nivelului național (rezultate diferite în rândul entităților statele pornind de la aceleași direcții) (Huws, 2014, p. 75).

Consecințele rezultatelor influențează atât muncitorii, cât și deciziile corporațiilor în ceea ce privește funcția pe care o alocă în rândul locațiilor, iar orice raport de muncă este influențat și de un strat complex de forțe politice, economice, sociale, culturale cu multe rădăcini istorice (Huws, 2014, p. 75). În mijlocul tuturor acestor factori s-au dezvoltat diverse

tipare de diviziune a muncii în care anumite grupuri de muncitori au fost sau nu capabili să formeze o putere de negociere în funcție de statutul lor social sau competențe, cu scopul de a asigura un anumit grad de protecție (Huws, 2014, p. 76). Puterea rezultată din organizarea muncitorilor sau absența acesteia, fie că a fost exprimată prin partide politice sau organizații sindicale, a jucat un rol important în conturarea formei pe care instituțiile și-o asumă în rândul entităților statale (Huws, 2014, p. 76). Necesitatea de a înțelege aceste varietăți de la o entitate statală la alta, în cadrul unui val recent de restructurare globală a capitalului și cu acesta a proceselor de muncă, a identităților ocupaționale, competențelor și contractelor de muncă a dus la elaborarea unor lucrări academice care analizează diverse forme de capitalism sau a capitalismului bunăstării lumii (Huws, 2014, p. 76). Huws refuză să parcurgă astfel de detalii și atrage atenția asupra faptului că orice model conceptual al restructurării industriale globale trebuie să diferențieze între rolul pe care îl joacă politicile naționale în ceea ce privește modelarea deciziilor luate de corporații pe de-o parte și în atragerea sau respingerea investițiilor străine (Huws, 2014, p. 76). Totuși, acest demers presupune și distincția dintre o varietate de state și puterea de care acestea dispun pentru a se raporta la corporațiile globale, dar și o distincție referitoare rolurile actorilor care influențează raportul de negociere dintre muncă și capital din rândul teritoriilor (Huws, 2014, p. 76).

CONFLICTUL LA LOCUL DE MUNCĂ ȘI NECESITATEA UNOR CATEGORII ANALITICE

În sub-secțiunea anterioară, am văzut modul în care Huws se raportează la diversitatea și identitatea ocupațională, rolul factorului spațial în aceste două teme, dar și sugestiile pe care le face Huws în legătură cu perspectiva companiilor. De această dată, în special datorită faptului că studiul nostru de caz își propune să ia pulsul tensiunilor din situația detaliată în secțiunile următoare, ni se pare important să justificăm necesitatea unor categorii analitice în care să încadrăm angajații Amazon și compania propriu-zisă. De aceea, ne asumăm, pe rând, două perspective teoretice care ne sprijină demersul. Una din acestea îi aparține lui Mariano Zukerfeld, care folosește perspectiva cognitiv-materialistă pentru a propune o teorie a claselor dintr-o perspectivă abstractă. Practic, acesta reușește să propună niște categorii abstracte de roluri asociate claselor pe care reușește să le transfere unor diverse perioade istorice, până la era informațională a prezentului. De asemenea, un alt merit al său îl

reprezintă faptul că nu se pierde în numărul mare de teorii care sugerează variante alternative ideii de clase sau care dezbat dacă un astfel de discurs este necesar sau nu. Deși acesta se raportează la acest merit ca fiind o limită (Zukerfeld, 2017, p. 178) a cercetării sale, noi pledăm pentru contrariu, cel puțin în cazul scopului pentru care propunem această perspectivă.

Mai întâi, vom reda și explica propunerea sa de clase dintr-o perspectivă abstractă într-o perspectivă statică, apoi vom vedea cum este modificată această perspectivă statică prin raportarea la clasele din capitalismul informațional. Conceptele de bază ale materialismului cognitiv sunt materia fizică și informația, care se combină în diverse forme în bunuri și subiecte (Zukerfeld, 2017, p. 162). Zukerfeld consideră că fiecare bun și subiect se leagă de capitalism printr-o formă de reglementare pe latura cognitivă și pe cea fizică (2017, p. 162). Pentru teoria unei stratificări sociale, perspectiva cognitiv-materialistă ia în calcul raportarea la o serie de resurse și a accesului la acestea, resurse care conțin diverse cantități de materie fizică și informațională (Zukerfeld, 2017, p. 162). Relevante sunt, însă, resursele productive, asociate mijloacelor de producție, care pot fi clasificate în două categorii – fiind vorba despre resurse productive bazate pe materie fizică și resurse productive bazate pe materie informațională (Zukerfeld, 2017, p. 162). Distincția între cele două poate fi făcută prin intermediul a două variabile. Este vorba despre, „costurile relative ale materiei fizice și informaționale

de la nivelul fiecărei unități de resursă” și „proporția de utilizare efectivă a materiei fizice și informaționale de resursă în procesul de producție în care funcționează ca mijloc (de producție)” (Zukerfeld, 2017, p. 163). De altfel, proporțiile puse în discuție nu sunt cantități absolute, iar această conceptualizare are sens doar dintr-o perspectivă istorică, sincronizată și comparativă (Zukerfeld, 2017, p. 163). Zukerfeld oferă exemplul unui muncitor manual de la începutul secolului XX care se încadrează în categoria de resurse productive bazate pe materie fizică, în comparație cu un jurnalist al aceleiași perioade, care este un exemplu de resursă productivă bazată pe materie informațională (Zukerfeld, 2017, p. 163). Totuși, un muncitor manual al perioadei menționate este un exemplu de resursă productivă informațională, dacă este comparat cu un vânător dintr-un trib preistoric (Zukerfeld, 2017, p. 163). În ceea ce privește accesul la resursele productive, Zukerfeld identifică trei situații cu trei tipuri de acces: exclusiv⁶, neexclusiv⁷ și fără acces⁸. Prin combinarea celor trei tipuri de acces cu cele două tipuri de resurse, rezultă acea tipologie abstractă de clase în care nu se pierde antagonismul dintre cei care dețin sau nu resurse și care poate fi raportat la diversele etape istorice ale capitalismului (Zukerfeld, 2017, p. 164).

Tipologia din tabelul 2 face distincția antagonică între cei care își obțin venitul datorită unui acces exclusiv sau datorită deținerii unui mijloc și cei care datorită lipsei de acces exclusiv trebuie să îl câștige

		Acces la resurse productive bazate pe materie fizică		
		<i>Exclusiv</i>	<i>Neexclusiv</i>	<i>Lipsa accesului</i>
Acces la resurse productive bazate pe materie informațională	<i>Exclusiv</i>	1. Capitaliști	2. Capitaliști cognitivi	3. Rentieri (investitori) cognitivi
	<i>Neexclusiv</i>	4. Capitaliști fizici	5. Muncitori liber profesioniști	6. Muncitori cognitivi
	<i>Lipsa accesului</i>	7. Rentieri (investitori) fizici	8. Muncitori fizici (manuali)	9. Muncitori excluși

Figura 2. Traducere proprie după tipologia lui Mariano Zukerfeld, *op. cit.*, p. 165

⁶ Zukerfeld definește această formă de acces sub forma situației în care subiectul este proprietarul resursei și folosește posibilitatea de a exclude accesul părților terțe ca mijloc de a obține avantaje economice (exemple fiind proprietatea fizică privată și proprietatea intelectuală). Conform Mariano Zukerfeld, *op. cit.*, p.

⁷ Accesul neexclusiv se referă la posibilitatea de a folosi o resursă raportată la care subiectul fie este deținătorul de drept și o folosește pentru sine, fie nu este deținătorul de drept, dar a dobândit dreptul de utilizare fără a obține profit din utilizarea exercitată de alte părți terțe și fără a fi scutiți de dreptul de a fi excluși de la utilizare. Conform Mariano Zukerfeld, *op. cit.*, p. 164.

⁸ Lipsa accesului are drept exemplu acele situații în care subiectul dobândește un acces la o cantitate sau într-o manieră insuficientă la o resursă, astfel încât procesul de producție să fie afectat. Cu alte cuvinte, resursa respectivă nu diferențiază subiectul de ceilalți și nu permite competiția pentru alte produse în baza resursei. Tot aici sunt încadrate și acele cazuri în care subiectul are acces la resursă, dar nu o folosește ca mijloc de producție. Conform Mariano Zukerfeld, *op. cit.*, p. 164.

datorită muncii lor (Zuckerfeld, 2017, p. 165). Primul grup este cel al capitaliștilor (1), între care se remarcă două sub-grupuri reprezentate de capitaliștii fizici și cei cognitivi (Zuckerfeld, 2017, p. 165). Tot în acest grup se regăsesc și cele două tipuri de rentieri, cei fizici neparticipând la procesul de producție pentru care își împrumută resursele (Zuckerfeld, 2017, p. 165). Muncitorii își asumă mai multe roluri între care cel de muncitori cognitivi, fizici, liber profesioniști sau independenți și chiar și categoria celor excluși, enumerate la cifrele (6), (8), (5), (9) (Zuckerfeld, 2017, p. 165). Zuckerfeld analizează modificarea acestor categorii abstracte pe baza etapelor istorice ale capitalismului, de la feudalism la capitalismul mercantil, apoi la capitalismul industrial, iar de la capitalismul industrial la ceea ce autorul numește capitalism informațional. Deși toate aceste modificări sunt interesante de urmărit, vom pune accentul pe cel informațional, anumite particularități relevante pentru perioadele anterioare reieșind din alte elemente ale literaturii de specialitate. Astfel, capitalismul informațional este specific pentru perioada care începe la jumătatea anilor '70 și se desfășoară până în prezent (Zuckerfeld, 2017, p. 176). Importante pentru această perioadă istorică sunt clasele muncitorilor cognitivi și a capitaliștilor, forma specifică a acestora obținând denumirea de muncitori informaționali și capitaliști, datorită faptului că în procesul de producție se folosește un mijloc informațional, fie că este vorba despre un computer sau un dispozitiv similar (Zuckerfeld, 2017, p. 176).

Spre deosebire de etapele anterioare, resursele cognitive ale muncitorilor nu sunt neapărat dobândite în instituții formale sau există situații în care se constată lipsa calificărilor formale chiar în cazul unor muncitori care dau dovadă de competențe semnificative (Zuckerfeld, 2017, p. 176). Infrastructura

de care are nevoie muncitorul este mai simplă decât cea necesară în etapele anterioare, iar în ceea ce privește sfera capitaliștilor, aria acestora este una diversă, întinzându-se de la industria farmaceutică până la biotehnologie sau companii bazate pe servicii informaționale, reunite sub categoria capitalistului informațional (Zuckerfeld, 2017, p. 177). Pentru această categorie, accesul la resursele fizice pierde din semnificație, întrucât el este preocupat de monopolizarea resurselor productive informaționale (Zuckerfeld, 2017, p. 177). Zuckerfeld oferă exemplul companiei Nike care își bazează profitul pe proprietatea intelectuală al cărei proprietar este, fiind un ideal-tip al capitalistului informațional, pe când compania Ford este un ideal-tip al capitalistului pur, care deține atât fabrici, cât și departamente de cercetare și dezvoltare (Zuckerfeld, 2017, p. 177). Aceste companii au nevoie atât de muncitori industriali, cât și informaționali, dar accentul este pus pe cei din urmă (Zuckerfeld, 2017, p. 177). Ciclul de producție din această perioadă este cel în care profiturile se obțin în rândurile capitaliștilor pe baza produselor inovative și nu pe producția de lungă durată și standardizată a unor produse (Zuckerfeld, 2017, p. 177). Creșterea numărului de muncitori informaționali a dus analog la creșterea numărului de muncitori fizici, a celor din munca manuală precară și a celor excluși (Zuckerfeld, 2017, p. 177). Un astfel de exemplu ar fi cel al subcontractorilor Nike, care folosesc copii și munca în regim de semi-sclavie pentru diminuarea costurilor (Zuckerfeld, 2017, p. 177). Mai se remarcă și categoria muncitorilor fizici vulnerabili, care sunt plasați în sferile marginale ale proceselor de producție (Zuckerfeld, 2017, p. 177). Categoria celor excluși se referă la cei lipsiți de muncă, care se confruntă cu dificultăți financiare (Zuckerfeld, 2017, p. 177). Raportarea la aceștia diferă de la stat la stat și dintr-o locație în alta (Zuckerfeld, 2017, p. 177).

		Acces la resurse productive bazate pe materie fizică		
		<i>Exclusiv</i>	<i>Neexclusiv</i>	<i>Lipsa accesului</i>
Acces la resurse productive bazate pe materie informațională	<i>Exclusiv</i>	1. Capitaliști	2. Capitaliști informaționali	3. Rentieri (investitori) digitali
	<i>Neexclusiv</i>	4. Capitaliști industriali	5. Muncitori liber profesioniști (informaționali sau nu)	6. Muncitori informaționali
	<i>Lipsa accesului</i>	7. Rentieri (investitori) fizici	8. Muncitori fizici precari (manuali)	9. Muncitori excluși

Figura 3. Traducere proprie după tipologia lui Mariano Zuckerfeld, op. cit., p. 178.

O altă categorie, cea a rentierilor digitali, fie că vorbim de cei cognitivi sau fizici, a căror integrare globală este accentuată de digitalizare (Zuckerfeld, 2017, p. 178).

Perspectiva cognitiv-materialistă folosită de Zuckerfeld a fost utilă prin raportarea la o serie de resurse și a accesului la acestea, resurse care conțin diverse cantități de materie fizică și informațională în constituirea unor categorii generice de clase adaptate erei informaționale. Pentru aceasta, pare importantă încercarea lui Huws de a răspunde la unele neclarități din dezbaterile contemporane legate de munca digitală (original *digital labour*) cu ajutorul unora din dimensiunile pe care la presupune teoria valorii bazate pe muncă, în contextul unei ere digitale, care influențează configurația claselor din secolul XXI (Huws, 2014, p. 116).

Teoria valorii bazate pe muncă, aflate în centrul conceptualizării pe care Marx o atribuie capitalismului ca relație socială presupune cel puțin trei elemente, între care se regăsesc nevoia muncitorilor de asigurare a mijloacelor de subsistență, munca pe care aceștia o prestează, dar și plusvaloarea expropriată din rezultatul muncii acestora, fără de care nu este posibilă perpetuarea capitalismului (Huws, 2014, p. 116). Huws consideră pentru a înțelege configurațiile din prezentul secol, este important să facem o serie de distincții în ceea ce privește componenta subsistenței, a muncii și valorii prin intermediul componentelor separate ale acestora (Huws, 2014, p. 116). Subsistența muncitorilor este asigurată nu doar direct prin salariul primit, dar și prin intermediul anumitor mijloace susținute de către stat, motiv pentru care se poate crea o confuzie în conexiunea dintre muncă și valoare (Huws, 2014, p. 117). Deși marxștii clasifică munca ca

fiind producătoare sau neproducătoare de plusvaloare, Huws mizează pe distincția dintre munca reproductivă și direct productivă (Huws, 2014, p. 117). Munca reproductivă este productivă pentru capitalism ca întreg, pe când cea direct productivă este în avantajul capitaliștilor individuali (Huws, 2014, p. 117). Pe lângă această distincție, Huws mai observă că tipul fundamental de muncă specifică capitalismului este cea care produce valoare pentru întreprinderile capitaliste și care, este capabilă să asigure subsistența muncitorilor (Huws, 2014, p. 117). Totuși, aceeași sursă consideră important și criteriul de muncă remunerată sau neremunerată. Folosind cele două variabile, Huws alcătuiește o tipologie schematică a muncii (Figura 4) (Huws, 2014, p. 119). Din acest punct de vedere, demersul prin care marxștii clasifică munca ca fiind productivă sau neproducătoare este destul de limitat, în măsura în care există o cantitate mare de muncă neremunerată care produce direct valoare pentru capital, fără să contribuie la subsistența muncitorului pe de-o parte, dar și o categorie de muncă remunerată care produce direct valoare, numită de Huws muncă în interiorul nodului (original *labour inside the knot*, regăsit în cadranul C) (Huws, 2014, p. 118). Definierea⁹ acestui concept are loc într-o manieră în care a fost criticată în anii '60 și '70. Motivul ar fi fost reprezentat de excluderea unor grupuri mari de muncitori care deși erau importanți pentru reproductivitatea muncii, expunerea lor directă la logica capitalismului era mai slabă în măsura în care era vorba despre grupuri care fie desfășurau forme mai vechi de muncă (de exemplu artizanii independenți), fie erau angajați de către stat pentru a oferi servicii care nu urmau cursul unui produs finit (cadranul A) (Huws, 2014, p. 118).

	Muncă remunerată	Muncă neremunerată
Reproductivă: productivă pentru societate/capitalism în general	A Administrația publică și serviciul public (inclusiv ONG-urile); serviciile private oferite individual	B Munca domestică: îngrijirea copiilor, menținerea gospodăriei ș.a. inclusiv activitățile culturale care nu se leagă de piață
Direct productivă: pentru întreprinderile capitaliste individuale	C Producția de bunuri, inclusiv distribuție	D Munca de consum – substituirea serviciilor plătite și a muncitorilor din distribuție cu cea neplătită a consumatorilor

Figura 4. Tipologie schematică a muncii. Ursula Huws, op. cit., p. 119

⁹Munca în „interiorul nodului” este definită de Huws ca fiind acel tip de muncă desfășurată direct pentru angajatorul capitalist de către un muncitor care este dependent de munca respectivă pentru a-și asigura subsistența și este, astfel, un participant la lupta dintre capital și muncă în dezbaterile despre cât de mult timp de muncă ar trebui să fie schimbat pentru o anumită sumă de bani. Conform Ursula Huws, op. cit., p. 118.

Huws explică îndeaproape această tipologie, dar și recunoaște indirect că granițele imaginare ale acestor cadrane sunt depășite în activitatea muncitorilor, mulți desfășurând mai multe tipuri de muncă. În ceea ce privește valoarea, Huws indică existența a trei mijloace majore prin care întreprinderile generează profit sub capitalism – chirie, comerț și generare de plusvaloare prin producția de bunuri (pe care pun accentul analiștii marxiști) (Huws, 2014, p. 121). Generarea de plusvaloare a dus la dezvoltarea unor forme extreme de diviziune a muncii, cum ar fi „micro-munca” sau „crowd-sourcing-ul” care includ activități remunerate pentru „click-uri” de către companii comerciale sau prin intermediul unor platforme precum Amazon Mechanical Turk (Huws, 2014, p. 128). Asupra închirierii, cel mai bun punct de a începe discuția este observația din literatura de specialitate potrivit căreia companii precum Facebook sau Google sunt extrem de profitabile și își bazează profitul pe munca neremunerată a audienței care generează plusvaloare, discursuri regăsite la Dallas Smythe și Christian Fuchs (Huws, 2014, p. 122-123). Huws contrazice această idee și consideră că profitul unor astfel de companii derivă dintr-o formă de chirie, asemănător modului în care închirierea unor spații situate pe străzi aglomerate din mediul urban este profitabilă (Huws, 2014, p. 124). Dimensiunea comerțului în prisma teoriei valorii bazate pe muncă implică obținerea unui bun la un anumit preț și vânzarea acestuia la o valoare mai ridicată, pentru a obține profit. Huws consideră că Amazon este probabil, cea mai faimoasă companie care operează în mediul virtual într-un model similar comerțului offline (Huws, 2014, p. 126). Infrastructura acestei companii, dar și capacitatea pe care a manifestat-o în a asigura posibilitatea realizării unor plăți internaționale, a permis extinderea acesteia și în dimensiunea închirierii (Huws, 2014, p. 126).

Pe segmentul muncii, Huws remarcă varietatea de înțelesuri asociate termenului și dificultatea de a stabili un criteriu prin care să ne raportăm la aceasta fără a întâmpina dificultăți conceptuale (Huws, 2014, p. 129). În relație cu piața, există unele forme de muncă neremunerată care necesită o întregă discuție separată, care de altfel nu sunt un element de noutate, ele fiind invocate și în discursurile feministe ale anilor '70 care

argumentau, printre altele, aspecte legate de faptul că această formă neremunerată de muncă este esențială pentru reproducerea capitalului (Huws, 2014, p. 130). Cadranul B și C sunt cele în care Huws încadrează munca neplătită, sub o serie de categorii, între care munca depusă independent de piață pentru a genera valoare pentru casă, fiind neproductivă în mod direct pentru întreprinderile luate individual (Huws, 2014, p. 130-131). O mare parte din aceste activități, în care sunt incluse și cele care se leagă anumite nevoi sociale ale grupurilor, chiar și dezvoltarea competențelor pentru a obține un loc de muncă, se desfășoară cu ajutorul internetului (Huws, 2014, p. 131). Munca de consum este specifică cadranelor D, fiind o formă de muncă situată „în afara nodului” (Huws, 2014, p. 131). Cea de-a treia categorie de muncă neremunerată include munca creativă, în privința căreia și Marx a avut o poziție clară (Huws, 2014, p. 131). Aceasta rămâne neproductivă direct până în situația în care muncitorul o întreprinde pentru un capitalist fiind angajat de acesta în baza unei remunerări și se mută din cadranul B în cel cu litera C (Huws, 2014, p. 132). Tot la aceste categorii este și munca voluntară, care pentru capitaliști este un substituent pentru munca plătită, în timp ce muncitorii obțin experiența folosită pentru a obține locuri de muncă permanente mai potrivite pentru așteptările lor (Huws, 2014, p. 133).

CARACTERISTICI ALE ECONOMIEI PLATFORMELOR

Considerăm că este important să precizăm că în prezent ne confruntăm cu „un stil de viață tehnologico-social”, în care mediul sau lumea digitală nu reprezintă un spațiu distinct de mediul sau lumea fizică, ci este integrat în aceasta (Chayko, 2017, p. 5). Drept urmare, activitatea unor anumiți actori ai economiei de platformă implică consecințe și acțiuni în ambele. Economia de platformă este facilitată de către tehnologie¹⁰ și posibilă doar prin aceasta datorită naturii platformelor care o fac posibilă. La acest fapt merită adăugat și modul în care există unele discrepanțe cu privire la accesul la rețeaua de internet, cât și anumite zone ale globului care nu beneficiază de acesta (Chayko, 2017, p. 1). Mai mult decât atât, evitarea perpetuării fenomenului de determinism tehnologic¹¹ își justifică relevanța.

¹⁰ În interpretarea sociologică a termenului, tehnologia este considerată un proces, o tehnică sau un instrument prin care indivizii sunt capabili să își partajeze cunoașterea, să ducă la îndeplinire o anumită sarcină, să îndeplinească o anumită condiție sau să rezolve o anumită problemă. Tehnologia informației și comunicațiilor a devenit o parte integrată a comunităților noastre, în măsura în care aceasta facilitează formarea de rețele sociale. Conform Mary Chaiko, *Superconnected: The Internet, Digital Media, and Techno-Social Life*, Editura SAGE Publications, ediția a doua, 2017, Los Angeles, pp. 5-6.

¹¹ Frecvent, determinismul tehnologic se manifestă prin tendința de a învinui tehnologia pentru anumite erori sau aspecte negative care rezultă din utilizarea acesteia. Chayko subliniază însă că soluțiile tehnologice nu sunt capabile să ia decizii autonome, pentru că la un moment dat tot

Nick Srnicek este un profesor de Economie Digitală la King's College din Marea Britanie. Acesta este autorul unor lucrări recente și care au stârnit opinii împărțite pe tema postcapitalismului. Printre lucrările precizate se numără cea pe care o scrie alături de Alex Williams intitulată „Inventând Viitorul: Postcapitalismul și o lume fără muncă” (original *Inventing the Future: Postcapitalism and a World Without Work*) din anul 2015, dar și un demers mai recent, din anul 2016, intitulată *Capitalismul de Platformă*. De interes pentru demersul nostru, înainte de a ne raporta la istoricul Amazon, sunt o serie de caracteristici pe care Srnicek le observă cu privire la capitalismul de platformă. Astfel, în pofida dificultăților cu care s-a confruntat, capitalismul din perioada de după anii '70 are capacitatea de a se restructura (Srnicek, 2016, p. 31). Acest lucru se observă cel mai bine prin intermediul companiilor și se poate afirma ca fiind valabil în special pentru „giganții” de pe piața actuală. Un eveniment important din ultimele trei decenii a fost bula dot-com sau bula Internetului, una din numeroasele bule care s-au format la nivelul piețelor din secolele anterioare. Simplu spus, aceasta se leagă de comercializarea internetului¹² și de speculațiile care au avut loc pe această piață a tehnologiei în perioada anilor '90. În această perioadă, investitorii au pus accentul pe fondurile alocate start-up-urilor care desfășurau o activitate legată de Internet în speranța că aceste modele de business vor deveni profitabile (Investopedia, 2019). Numeroase companii din acest sector au încercat să devină rapid cât mai mari, să se diferențieze de competiție prin imaginea lor (Investopedia, 2019). „Bula” propriu-zisă a constat în speculații și în creșterea valorii piețelor de capital, în care indexul Nasdaq, unul dintre cei mai importanți indici de pe piețele de capital americane, și-a mărit valoarea de la mai puțin de 1000 la peste 5000, în doar cinci ani de-a lungul perioadei 1995-2000 (Investopedia, 2019). În doar doi ani de la această valoare, același index înregistrează o scădere de

76.81%, ceea ce afectează valorile acțiunilor unor mari companii tehnologice, între care Oracle sau Intel, care au suferit pierderi uriașe (Investopedia, 2019). Unele companii au reușit să supraviețuiască acestui eveniment, în special datorită adaptabilității lor, între ele regăsindu-se Amazon, eBay sau Priceline (Investopedia, 2019).

Platformele digitale sunt un nou tip de model de afacere care se caracterizează prin punerea la dispoziție a infrastructurii necesare pentru interacțiunea unui grup mare de de utilizatori, în măsura în care posibilitățile de interacționare sunt controlate prin arhitectura proiectată de o companie în mediul virtual (Srnicek, 2016, p. 48). Acest model este reprodus într-o varietate de industrii, chiar și în publicitate, cloud și producția industrială (Srnicek, 2016, p. 49). Platformele digitale amintite au dus la dezvoltarea unor implicații ale activității desfășurate de angajați. Sintagma de „muncă pentru o platformă online” (original „online platform work”) cuprinde întreaga activitate de muncă oferită sau mediată prin platforme digitale, cu diferite caracteristici (crowd-working, activitate independentă etc.) și tipuri de activități (digitale sau manuale, interne sau externalizate, care necesită personal calificat sau mai puțin calificat), sunt dificil de încadrat în categorii legale prestabilite și care ar putea să implice riscuri ridicate ocupaționale sau de periclitare a sănătății (potrivit Agenției Europene pentru Sănătate și Securitate în Muncă) (Garben, 2017, p. 4).

Pentru a reveni la caracteristicile menționate, argumentul principal legat de capitalismul de secol XXI pe care îl înaintează Srnicek este faptul că acesta a devenit concentrat asupra extragerii și prelucrării unei forme distincte de materie primă – datele (Srnicek, 2016, p. 31). Datele diferă de informații, fiind vorba despre informația că ceva s-a întâmplat, în comparație cu semnificația informației care include motivul pentru care s-a întâmplat respectivul fapt (Srnicek, 2016, p. 31). Așadar, datele pot conține sau nu

agentul uman este cel care influențează sau limitează modul în care se comportă respectiva soluție. Conform Mary Chaiko, *op. cit.*, p. 6. Astfel, dacă am dori să exemplificăm această eroare în cazul Amazon, am putea învinui roboții care operează în centrele de ambalare de o mare parte din accidentele de la locul de muncă pe care le întâmpină angajații. Această interpretare este însă greșită, în contextul în care activitatea acestor soluții tehnologice sunt influențate în ultimă instanță de agentul uman.

¹² Naughton se concentrează pe întocmirea unui istoric al Internetului constituit din două faze principale: de la dezvoltarea sa sub forma unui experiment militar până la deschiderea sa către utilizarea de către civili (perioada anilor 1956-1995, cu mai multe momente importante între care regăsim proiectul ARPANET, dezvoltarea rețelei de Internet în baza Protocolului TCP/IP, respectiv tranziția), și comercializarea Internetului după anul 1995 și până în prezent (caracterizată prin primul „boom” al Internetului, dar și introducerea „Web 2.0”). În dezbaterile celor mai importante implicații ale evoluției Internetului după anul 2004, Naughton remarcă și cea aferentă puterii corporațiilor. Autorul numește cinci companii (Apple, Google, Facebook, Yahoo, Amazon și Microsoft) care își generează puterea din dominația de care beneficiază pe piață. În opinia acestuia, cele mai mari probleme din punct de vedere conceptual atât pentru legislatorii europeni cât și pentru cei americani le ridică puterea companiilor „pur” legate de Internet (Facebook, Google). Cu alte cuvinte, Amazon, Apple și Microsoft operează în medii relativ convenționale, ceea ce înseamnă că deși funcționarea lor aduce o serie de întrebări legale și de altă natură, ele nu sunt o provocare conceptuală. Conform John Naughton, „The evolution of the Internet: from military experiment to General Purpose Technology”, *Journal of Cyber Policy*, vol. 1, nr. 1, 2016, pp. 5-28, Routledge Taylor and Francis Group, pp. 8-17 și p. 19, consultat online la <https://bit.ly/35CkZjL>.

informații, deși o condiție obligatorie este ca acestea să fie detectate, înregistrate, analizate pe baza unui anumit algoritm (Srnicsek, 2016, p. 32). Potrivit lui Srnicsek, folosirea datelor de către diverse modele de companii nu este o noutate, dar specific secolului XXI este accentul care se pune pe acestea și costul accesibil pe care îl implică utilizarea lor (Srnicsek, 2016, p. 32). De asemenea, acestea servesc unui număr important de funcții ale capitalismului, între care se remarcă educarea și avantajul competitiv al algoritmilor, permit coordonarea și externalizarea angajaților, optimizarea și flexibilizarea proceselor de producție (Srnicsek, 2016, p. 34). Pentru că modelele economice ale companiilor mai vechi nu se potriveau extragerii și prelucrării datelor, a fost necesară o perspectivă diferită, un model nou – cel al platformei (Srnicsek, 2016, p. 34). Platformele au devenit un mod eficient de a monopoliza, extrage, analiza și folosi volume mari de date care erau înregistrate (Srnicsek, 2016, p. 34). Acest model s-a extins în economie și numeroase companii, între care și cele tehnologice, au ajuns să integreze astfel de platforme (Srnicsek, 2016, p. 34). Teoretic, platformele sunt descrise de Srnicsek ca fiind infrastructuri digitale care permit interacțiunea dintre două sau mai multe grupuri, un fel de intermediari între aceste grupuri care pun la dispoziție instrumente care permit utilizatorilor să își construiască servicii, produse și piețe adaptate propriilor necesități (Srnicsek, 2016, p. 35).

O serie de alte elemente distinctive ale platformelor ar fi reprezentate de faptul că acestea depășesc tiparul companiilor tehnologice în măsura în care pot opera oriunde are loc interacțiunea digitală, valoarea acestora crește pe măsură ce sunt folosite de mai mulți oameni, aspect ce le permite folosirea unor tehnici de subvenționare încrucișată (un braț al acestei companii oferă prețuri reduse pentru un bun sau serviciu, în timp ce celălalt crește prețurile pentru a acoperi eventualele pierderi) (Srnicsek, 2016, pp. 35-36). Economia platformelor și actorii participanți la aceasta sunt un subiect amplu discutat de către comunitatea academică. Datorită numărului mare de cercetări pe această temă, a fost imposibil să ne propunem o abordare exhaustivă a subiectului. Numeroși autori¹³ care evaluează impactul economiei de platformă la

nivelul Uniunii Europene se concentrează asupra definirii și tipologiei de platforme care poate fi întrunită în rândul actorilor. Definiția folosită în secțiunea în care am analizat literatura de specialitate este un alt exemplu. Putem afirma așadar că nu există o perspectivă unică¹⁴. Comisia Europeană consideră că platforma nu reprezintă altceva decât o întreprindere care operează în piețe bilaterale sau multilaterale, care folosește Internetul pentru a permite interacțiunea dintre două sau mai multe grupuri distincte dar interdependente de utilizatori astfel încât este generată valoare pentru cel puțin unul dintre acestea (Dittrich, 2018, p. 4).

ÎNCADRAREA PLATFORMELOR ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ: COMERȚUL ELECTRONIC

Discursul Uniunii Europene în privința comerțului sau piețelor online poate fi încadrat în mai larga raportare comunitară la adresa politicii legate de tehnologia informațiilor. Inițiativele europene privind comerțul online sunt unul din primele documente ale Uniunii Europene în privința dreptului Internetului, avându-și originea la jumătatea anilor '90 (Savin, 2013, p. 20). Nu există un singur document care să exprime o raportare comunitară la această sferă, ci un set de „mini-politici” (Savin, 2013, p. 20). Astfel, se remarcă „Inițiativa Uniunii Europene privind Comerțul Electronic” din anul 1997 prin care se exprimă interesul Comisiei Europene de a încuraja o legislație coerentă în acest domeniu prin care să se favorizeze un mediu atractiv pentru companii și utilizatori, dar și o perspectivă flexibilă și înclinată către aut-reglementare (Savin, 2013, p. 21). Prin intermediul acestei inițiative au fost puse bazele a patru principii în privința cadrului legislative care ar trebui dezvoltat: reglementarea să fie justificată, să aibă în vedere cele patru libertăți ale pieței unice, să se țină cont de realitățile mediului de afaceri, iar obiectivele să fie atinse într-un mod eficient și obiectiv (Savin, 2013, p. 21). Un alt pas important în parcursul european legat de tehnologia informației a fost inițierea „Declarației asupra unei politici europene pentru noile tehnologii informaționale” în cadrul summit-urilor Consiliului Europei de la Strasbourg din anul 1997 și 1999 prin

¹³ Un astfel de exemplu este studiul pe care De Stefano și Aloisi îl realizează asupra cadrului legal din Uniunea Europeană asupra platformelor digitale „de muncă”. Prin intermediul unei analize sectoriale asupra condițiilor de muncă din trei astfel de exemple (cum ar fi transportul de pasageri), aceștia remarcă unele probleme precum faptul că aceeași activitate oferă un statut diferit unei persoane într-o varietate de state membre și insistă asupra necesității de a rezolva problema prin adoptarea unui cadru mai stabil și armonizat între acestea. Conform V. De Stefano, Aloisi A., „European legal framework for “digital labour platforms””, Joint Research Centre, Luxemburg, 2018, pp. 53-54, consultat online la <https://bit.ly/2xnegOh>.

¹⁴ Aceeași afirmație este susținută și de către Paul-Jasper Dittrich, „Online Platforms And How To Regulate Them: An EU Overview”, Jacques Delors Institut, Policy Paper nr. 227, Berlin, iunie 2018, p. 4, consultat online la <https://bit.ly/2XBMXdf>.

care s-a subliniat potențialul ridicat al tehnologiilor digitale în amplificarea unor drepturi și libertăți, dar și a unor pericole facilitate de către acestea (Savin, 2013, p. 21).

Mai târziu, un alt pas important s-a alegeat de contextul Declarației de la Lisabona și de Inițiativa „E-Europa” în care pe lângă propunerea de a transforma Europa în cea mai dinamică economie bazată pe informații din lume până în anul 2010, s-a menționat și dezvoltarea comerțului electronic (Savin, 2013, pp. 21-22). Astfel, au fost inițiate tratativele necesare elaborării unor directive, printre care și Directiva privind Comerțul Electronic (Savin, 2013, pp. 21-22). În anul 2010, prin intermediul unei comunicări către ceilalți actori instituționali europeni, Comisia Europeană pune bazele „Agendei Digitale pentru Europa”, un plan de acțiune alcătuit din 101 de puncte, menit să sprijine formarea unei piețe unice digitale (Savin, 2013, p. 22). Printre principalele obiective ale acestei Agende se numără îmbunătățirea cadrului de stabilire a standardelor în sectorul tehnologiei informației, a interoperabilității, încrederii și securității, dar și a accesului la Internet (Savin, 2013, p. 22). Treptat, au fost puse bazele unor domenii de politici individuale ale Uniunii Europene cunoscute generic sub forma de „E-Health”, „E-Education” sau „E-Government”, fiecare cu setul său de documente specific (Savin, 2013, p. 23). Pe lângă inițiativele Uniunii Europene, există un număr mare de documente elaborate de către organizații internaționale cu privire la diverse aspecte ale tehnologiei informației, dar fiecare se concentrează pe anumite teme de interes (Savin, 2013, p. 23). Un exemplu în acest sens este Consiliul Europei, care de-a lungul timpului a elaborat un număr mare de politici, declarații și convenții asupra sectorului de tehnologie a informației și a comunicațiilor, în cadrul cărora mai importantă este tema drepturilor omului, a democrației și statului de drept decât a comerțului la nivel comunitar (perspectiva importantă pentru Uniunea Europeană) (Savin, 2013, p. 23).

Elaborarea Directivei privind Comerțul Electronic¹⁵ a fost inspirată de către contextul internațional, iar în momentul înregistrării Amazon la nivelul statelor membre, termenul de transpunere în legislația națională a statelor membre (16.01.2002) al acesteia expirase. Contextul internațional al Inițiativei Europene privind Comerțul Electronic a fost marcat de către „Cadrul pentru Comerțul Electronic Global”, proiect al

administrației Clinton care promova o serie de principii care sugerau că Internetul ar trebui să se supună legilor pieței libere și nu să fie reglementat, sugerând guvernelor o intervenție minimală și simplă, acolo unde trebuie să intervină (Savin, 2013, p. 31). Asemănător, Directiva privind Comerțul Electronic a fost inspirată de către Rezoluția 51/162 („UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment”) adoptată de către Organizația Națiunilor Unite în anul 1996, al cărei obiectiv era să îmbunătățească certitudinea legală a tranzacțiilor din comerțul electronic (Savin, 2013, p. 41). Consecvent, aceasta a fost urmată de către Convenția Organizației Națiunilor Unite asupra comerțului electronic din anul 2005 (Savin, 2013, p. 42). Importanța celor două documente internaționale constă în faptul că o parte din aspectele cheie ale acestora au inspirat soluțiile identificate de către Uniunea Europeană în respectiva directive (Savin, 2013, p. 42). Principalele domenii acoperite în cadrul legal comunitar menționat sunt comunicarea comercială, înființarea furnizorilor de servicii, contracte electronice, răspunderea intermediară, dar și soluționarea alternativă a litigiilor (Savin, 2013, p. 35). Totuși, Directiva privind Comerțul Electronic își propune să faciliteze, armonizeze (în baza principiului proporționalității și subsidiarității) anumite aspecte legate de domeniile respective, dar nu înlocuiește reglementările din rândul statelor membre, cum ar fi cele în materie de drept civil aplicabile la nivel național privind încheierea contractelor (Savin, 2013, p. 40). Printre articolele sale poate fi regăsit și principiul „statului membru de origine” care clarifică faptul că serviciile facilitate prin intermediul Internetului se supun reglementărilor naționale ale statului membru în care furnizorul își are originea (Savin, 2013, p. 46). Practic, acest principiu cu particularitățile formulării sale rezolvă problema lipsei granițelor Internetului, oferind competență legislativă statului de origine (Savin, 2013, p. 46).

La fel ca și alte exemple de platforme (precum Uber, Airbnb sau Google), funcționarea pe piața unică europeană necesită respectarea de către acestea a legislației europene în vigoare referitoare la protecția consumatorilor, proprietății intelectuale, concurență și protejarea datelor cu caracter personal, cât și a celei naționale a statului membru pe teritoriul căruia își au sediul (în principal pusă în acord cu cea europeană). La acestea se mai adaugă și alte izvoare de drept secundar¹⁶. În privința efectelor pe care le generează interacțiunea

¹⁵ Directiva 2000/31/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 8 iunie 2000 privind anumite aspecte juridice ale serviciilor societății informaționale, în special ale comerțului electronic, pe piața internă (directiva privind comerțul electronic), JO L 178, 17.7.2000, pp. 1-16, consultat online la <https://bit.ly/2C21mqF>.

¹⁶ Dittrich dezbate problematica reglementării platformelor și menționează că referitor la clasificarea platformelor relevante mai sunt și Directiva

dintre reglementările menționate, părerile sunt împărțite. Unele voci din comunitatea academică atrag atenția asupra provocărilor pe care le lansează modul în care operează platformele. Dittrich insistă asupra unor provocărilor interne (legate de modul în care operează platformele) la adresa concurenței și puterii de piață¹⁷ pe care le posedă, care pot fi profitabile doar pe baza avantajelor unor economii de scară (prin efectele de rețea și accesul la analizarea unor cantități mari de date referitoare la consumatori, companii care reprezintă concurența, dar și date referitoare la tranzacțiile acestora) (Dittrich, 2018, p. 5). O altă categorie de provocări este discriminarea algoritmică și asimetria informațională (Dittrich, 2018, p. 5). Majoritatea platformelor folosesc sisteme automate de luare a deciziilor bazate pe algoritmi în procesarea datelor referitoare la tranzacții și date care sunt mai imparțiale decât oamenii, dar rămân opace cu privire la modul de funcționare față de companii și utilizatori (Dittrich, 2018, p. 5). Ținând cont de aceste observații, este important să menționăm că Amazon nu oferă doar o piață online pentru diverse tipuri de întreprinderi alături de infrastructura de livrare, dar are și propriile produse pe care le comercializează, după cum reiese și din literatura analizată pe parcursul acestei lucrări.

Alte voci din comunitatea academică consideră că actorii instituționali europeni sunt mult prea ostili la adresa platformelor digitale în special datorită faptului că ele facilitează anumite avantaje promise de piața unică europeană pe care însă statele membre și instituțiile europene nu au reușit să le concretizeze (Bauer, 2018, pp. 2-3). Spre deosebire de aceste opinii, Bauer subliniază faptul că ascensiunea economiei de platformă reprezintă un avantaj pentru economia europeană, iar platformele ajută consumatorii europeni

să depășească problemele generate de eterogenitatea regulatorie în privința pieței care favorizează practicile de manipulare a acesteia în scopul obținerii de avantaje de către actorii tradiționali (2018, pp. 2-3). Astfel, platformele digitale favorizează prin infrastructura oferită comerțul transfrontalier, încurajează integrarea europeană, facilitează accesul întreprinderilor mici și mijlocii la comerțul transfrontalier prin simplificarea procedurilor și reducerea costurilor de a opera în alte state membre (Bauer, 2018, pp. 4-5). Printre ele putem menționa procedurile generate de fragmentarea legală de la nivel comunitar referitoare la particularitățile naționale ale statelor privind taxa pe valoare adăugată, la facturare, cerințele de protecție a consumatorului, dar și a celor din aplicabilitatea națională a contractelor (Bauer, 2018, p. 8). Mai mult decât atât, Bauer reușește să întreprindă o analiză extinsă atât asupra modului în care contribuie cele mai mari platforme (Airbnb, Amazon, Google, Uber) la perfecționarea concurenței în economia de piață și la prioritățile de politică europeană, dar și asupra provocărilor prin care își justifică actorii naționali și europeni ostilitatea (Bauer, 2018, p. 9; 12). În cazul Amazon, cercetătorul insistă asupra modului unic în care platforma permite accesul a milioane de companii să intre pe piața europeană la costuri mici (Bauer, 2018, p. 7).

La nivel comunitar, relația dintre platforme și companii a fost reglementată prin adoptarea Regulamentului (UE) 2019/1150¹⁸ privind promovarea echității și a transparenței pentru întreprinderile utilizatoare de servicii de intermediere online la data de 20 iunie 2019, urmând ca prevederile acestuia să intre în vigoare de la data de 12 iulie 2020. În privința domeniului de aplicare, prin formularea „platforme online” sunt cuprinse o serie de activități (printre

2000/31/EC referitoare la comerțul online, dar și Directiva 2006/123/EC care reglementează serviciile. Platformele preferă să fie clasificate ca furnizori de servicii informaționale și să fie reglementate prin intermediul primei directive menționate, aspect facilitat de cea de-a doua directivă care menționează că statele membre pot să reglementeze doar anumite servicii oferite transfrontalier, oferind astfel platformelor șansa de a se feri de respectarea unor anumite reglementări naționale și locale dacă reușesc să se supună Directivei 2000/31/EC referitoare la comerțul online. Totuși, una din spețele judecate în fața Curții Europene de Justiție în anul 2017 a arătat faptul că Uber Pop poate fi considerată simultan atât ca oferind servicii de intermediere, cât și servicii de transport, supunându-se ambelor condiții. Tot în privința reglementării, Dittrich mai atrage atenția asupra regimului de răspundere limitată din Directiva 2000/31/EC referitoare la comerțul online, care permite unor platforme să fie scutite de activitățile fraudulente care se petrec prin intermediul acestora cu excepția situației în care au fost notificate despre problema respectivă. De asemenea, nu putem să nu amintim și faptul că Uniunea Europeană permite platformelor un regim de co-reglementare sau auto-reglementare prin intermediul unei comunicări din anul 2016 în privința platformelor online. Aceasta permite operatorilor economici, partenerilor sociali, organizațiilor neguvernamentale sau asociațiilor să adopte între ele și pentru ele anumite orientări comune la nivel european, cum ar coduri de bună practică sau acorduri sectoriale. Conform Paul-Jasper Dittrich, „Online Platforms And How To Regulate Them: An EU Overview”, Jacques Delors Institut, Policy Paper nr. 227, Berlin, iunie 2018, pp. 6-7, consultat online la <https://bit.ly/2XBMXdf>.

¹⁷ Pentru discuții extinse recent deschise asupra acestui subiect care depășesc însă scopul lucrării propunem cadrul conceptual pentru dreptul concurenței economiei digitale lansat de către Ministerul Federal pentru Afaceri Economice, Energie și Relații Publice din Germania în anul 2019 sau raportul CERRE „Market Definition and Market Power in the Platform Economy” care încearcă să lanseze ipotezele care ar trebui verificate la nivel normativ comunitar. Vezi Commission ‘Competition Law 4.0’, „A new competition framework for the digital economy”, Federal Ministry for Economic Affairs and Energy Public Relations, Berlin, septembrie 2019, disponibil online la <https://bit.ly/3clEe3c>, dar și Jens-Uwe, Franck Martin Peitz, „Market Definition and Market Power in the Platform Economy”, Centre on Regulation in Europe (CERRE), mai 2019, disponibil online la <https://bit.ly/2K97ZYY>.

¹⁸ Regulamentul (UE) 2019/1150 al Parlamentului European și al Consiliului din 20 iunie 2019 privind promovarea echității și a transparenței pentru întreprinderile utilizatoare de servicii de intermediere online, Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L 186/57, pp. 1-18, publicat la data de 11 iulie 2019, intrare în vigoare la data de 12.07.2020, consultat online la <https://bit.ly/2XCKJuv>.

care și piețele online) grupate în aceeași arie datorită caracteristicilor comune pe care le prezintă. Conținutul acestui act comunitar impune reguli referitoare la aspectele cheie și formularea secțiunii de termeni și condiții, modul și criteriile de desfășurare a gestionării interne a reclamațiilor venite din partea utilizatorilor, dar și precizări în privința executării¹⁹. Pe marginea acestui act, mai dorim să facem câteva mențiuni legate de modul în care Uniunea Europeană s-a consultat cu partenerii sociali în privința conținutului. Dincolo de dezbaterile referitoare la eficiența acestuia sau posibilitățile prin care eventualele amendamente i-ar putea îmbunătăți precizia, este important să menționăm că până în momentul derulării procedurii de adoptare a versiunii finale de text, Uniunea Europeană a avut deschisă o procedură de consultare a partenerilor sociali prin care aceasta a așteptat recenziile celor interesați de inițiativă. Consultările din Inițiativa „Echitate în relațiile platformă-companii” au avut o durată de aproximativ o lună în perioada 22 octombrie 2017 – 25 noiembrie 2017²⁰ pentru foaia de parcurs și de trei luni pentru propunerea de regulament (26 aprilie 2018 – 29 iunie 2018) venită din partea Comisiei Europene. La această strategie de consultări se mai adaugă și chestionarele aplicate de către Comisia Europeană atât platformelor online, cât și unui număr de 3787 de întreprinderi-utilizator ale acestor platforme²¹. Pe deasupra, au fost organizate și grupuri de lucru în rândul partenerilor sociali în care au fost discutate problemele semnalate în literatura menționată de către Dittrich, referitoare la termeni și condiții, transparența acestora, dar și utilizarea de algoritmi. Opinia statelor membre a fost obținută în baza dialogului structurat a grupului de experți înființat în baza Directiva 2000/31/EC asupra comerțului online²².

Pe scurt, scopul acestui regulament este să asigure un tratament transparent și just companiilor care utilizează platforme online punând la dispoziția acestora instrumente mai evidente și mai ușor de folosit pentru rezolvarea problemelor legate de utilizarea platformelor menționate²³. În baza Deciziei 2393²⁴ din data de

26.04.2018 publicată de către Comisia Europeană este instituit și un grup de experți în cadrul Observatorului asupra Economiei Platformelor Online, care este obligat prin intermediul noului Regulament menționat²⁵ să evalueze eventualele necesare modificări, oportunități și probleme din economia de platformă, urmând ca până la data de 13 ianuarie 2022, Comisia Europeană să decidă revizuirile necesare.

CONFLICTELE DINTRE ANGAJAȚI, PLATFORME ȘI INIȚIATIVA DE OPERAȚIONALIZARE A ACESTORA

Potrivit unui raport al Organizației Internaționale a Muncii, în pofida progresului înregistrat în privința reducerii șomajului la nivel global în lumina obiectivelor Agendei 2030, dar și a faptului că sectorul serviciilor oferite pe piață sunt principalul motor al pieței, îmbunătățirea nu se reflectă în calitatea muncii (2019, pp. 2-3). Există o serie de factori care au contribuit la această situație, dar printre ei, cea mai multă incertitudine este atrasă de cel al noilor modele de afaceri, în rândul cărora se regăsesc cele conectate la noile tehnologii, alături de standardele angajării pe piața muncii, siguranța și protecția socială (Organizația Internațională a Muncii, 2019, p. 15). Cu alte cuvinte, deși a fost sporit numărul persoanelor care au loc de muncă la nivel global, condițiile în care acestea își desfășoară activitatea au rămas în cea mai mare parte neschimbate, iar peisajul a fost și mai mult complicat de apariția unor noi modele de afaceri care explorează și se implică într-o varietate de practici care permit găsirea unui refugiu în zonele gri ale legislației cu o viteză de adaptare mult mai redusă. Astfel, se regăsește o mare diversitate și în cadrul aceleiași clase, a celor care prestează munca, mai ales în ceea ce privește nivelul de calificare, veniturile obținute și abilitățile (Umney, 2018, p. 23). Discrepanțele (în special în Europa de Nord, Sud și Vest) se bazează în principal pe accesul la protecția socială în contextul creșterii preferințelor angajatorilor pentru contractele de muncă pentru o perioadă determinate (Organizația Internațională a Muncii, 2019, p. 52). Majoritatea

¹⁹ Direcția Generală Rețele de Comunicare, Conținut și Tehnologie, „Sinteză privind Regulamentul (UE) 2019/1150 privind promovarea echității și a transparenței pentru întreprinderile utilizatoare de servicii de intermediere online”, EUR-Lex, consultat online 11 martie 2020, la <https://bit.ly/2XW7sBC>.

²⁰ Comisia Europeană, „Fairness in platform-to-business relations”, consultat online la <https://bit.ly/3clVIwE>.

²¹ Comisia Europeană, „Inception impact assessment - Ares (2017)5222469”, p. 6, consultat online 12 aprilie 2020, la <https://bit.ly/3clVIwE>.

²² Directiva 2000/31/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 8 iunie 2000 privind anumite aspecte juridice ale serviciilor societății informaționale, în special ale comerțului electronic, pe piața internă (directiva privind comerțul electronic), JO L 178, 17.7.2000, pp. 1-16, intrată în vigoare la data de 17.07.2000, cu termen de transpunere de către statele membre în legislația națională până la data de 16.01.2002.

²³ Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology, „Summary of Regulation (EU) 2019/1150 on promoting fairness and transparency for business users of online intermediation services”, EUR-Lex, consultat online la <https://bit.ly/3ahG5oB>.

²⁴ Comisia Europeană, „Commission Decision of 26.4.2018 on Setting Up The Group Of Experts For The Observatory On The Online Platform Economy”, Bruxelles, 2018, consultat online 10 martie 2020, la <https://bit.ly/3enfht>.

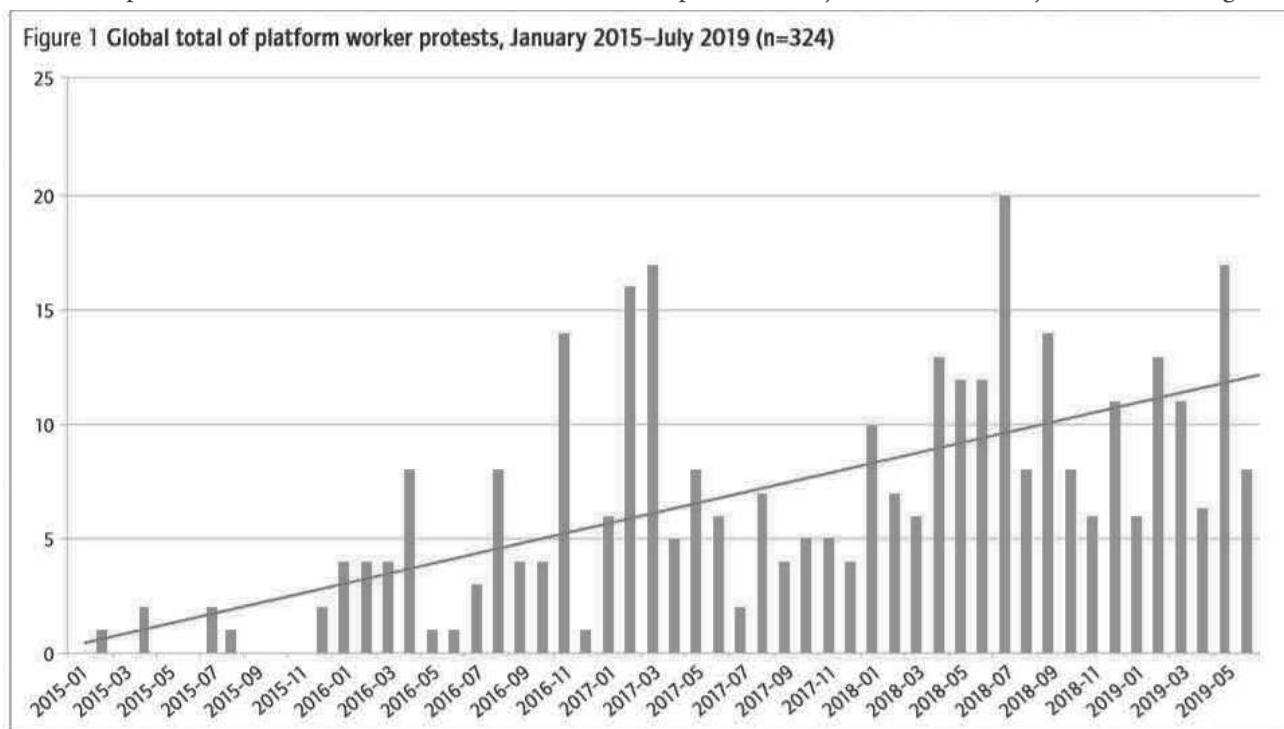
²⁵ Mențiunile referitoare la revizuire sunt cuprinse în cadrul articolului 18 din Regulamentul (UE) 2019/1150, Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L 186/57, publicat la data de 11 iulie 2019, consultat online 10 aprilie 2020, la <https://bit.ly/2XCKJuv>.

cazurilor constau în contracte care includ un acces limitat la normele de protecție socială, aspect din care rezultă o vulnerabilitate crescută a contractanților în regim pe perioadă determinată, cu jumătate de normă, dar și a celor care desfășoară o activitate independent (Pesole et al., 2019, pp. 6-7).

Operaționalizarea acțiunilor colective ale angajaților din economia de platformă este un prim pas în studierea unor astfel de fenomene. Un prim astfel de demers pentru continentul european este realizat de către Centrul de Relații în Muncă, Inovație și Schimbare (University of Leeds Centre for Employment Relations, Innovation and Change – CERIC) al Universității Leeds prin intermediul „Indexului Leeds al Protestetelor în Munca de Platformă”. Scopul acestui index este de a obține o comparație transnațională a tipurilor de acțiuni inițiate de angajații economiei de platformă, a formei și subiectului acestora (Joyce et al., 2020, p. 2). Cercetătorii de la Universitatea Leeds își propun să dezvolte un instrument prin care va fi posibilă compararea organizării și rezistenței angajaților din economia de platformă (Joyce et al., 2020, p. 2). În același timp, sunt recunoscute și posibilele limite referitoare la surse pe care le poate conține acest Index, în contextul în care analiza se bazează pe articole din mass-media, iar anumite

acțiuni desfășurate în mediul online, dar care nu sunt atât de populare ar putea fi ignorate (Joyce et al., 2020, p. 2). Unele din variabilele pe baza cărora este construit acest studiu pun în discuție cauza (plata, statutul angajaților, condițiile de muncă), tipul disputei (grevă, demonstrație, acțiune legală și acțiuni online), dar și actorii care inițiază disputa (grupuri sindicale, sindicate neoficiale, auto-organizare sau acțiuni comune) (Joyce et al., 2020, p. 2). Rezultatele obținute ne oferă detalii importante, având în vedere că se demonstrează creșterea numărului de astfel de acțiuni în perioada ianuarie 2015 – iulie 2019, numărul total analizat de cercetători fiind de 324 (Joyce et al., 2020, p. 3). Se observă diverse puncte pe acest segment de timp cu un număr mare de astfel de acțiuni, în special în luna martie a anului 2017, dar și în luna iulie a anului 2018 (Figura 5) (Joyce et al., 2020, p. 2).

Cele mai multe astfel de incidente au avut loc în industria livrării de mâncare, în activitățile de curierat și transport (Joyce et al., 2020, p. 3). Proporțiile organizării unor acțiuni ale angajaților din economia de platformă predomină sub forma grevelor (30%), a demonstrațiilor (27%), dar și a unor acțiuni legale (34%), fiind cel mai des organizate în Europa de Vest²⁶. Pe deasupra, Indexul pus în discuție mai identifică și o diviziune regională

Source: Leeds Index.

Figura 5. Grafic preluat din Simon Joyce et al., „A global struggle: worker protest in the platform economy”, *European Economic, Employment and Social Policy, ETUI Policy Brief*, nr. 2, 2020, p. 3

²⁶ Ibid.

	Nordul Global			Sudul Global				Medie
	Marea Britanie și Irlanda	S.U.A. și Canada	Europa de Vest	India și Pakistan	Africa de Sud și Centrală	America Latină	Alte regiuni	
Plată	31	39	15	14	5	1	11	116
Condițiile de muncă	20	15	9	2	5	12	6	69
Statutul angajaților	24	17	13	0	0	2	11	67
Aspecte de reglementare	8	9	9	0	1	7	11	45
Reprezentarea sindicală	2	3	7	0	0	0	2	14
Dezactivarea	0	0	0	0	1	1	1	3
Sistemul de „rating”	1	0	0	0	0	0	0	1
Alte motive	2	1	2	2	3	4	1	15

Figura 6. Cauzele disputelor, unde $n=330$. Tabel preluat din Simon Joyce et. Al., „A global struggle: worker protest in the platform economy”, *European Economic, Employment and Social Policy, ETUI Policy Brief*, nr. 2, 2020, p. 4

a tipului de acțiuni întreprinse de angajați (Joyce et al., 2020, p.3). Cei din Europa sau Statele Unite ale Americii tind să apeleze la instrumente legale împotriva unor astfel de companii mult mai des decât angajații din Asia de Sud sau din regiunea sub-sahariană a Africii (Joyce et al., 2020, p. 3). Există diferențe semnificative în ceea ce privește cauza disputelor și regiunea în care se desfășoare astfel de incidente (Joyce et al., 2020,

p. 4). Pentru Europa continentală, unele din cauzele unor astfel de incidente sunt plata, statutul angajaților, condițiile de muncă, reglementarea, dar și reprezentarea sindicală (Figura 6) (Joyce et al., 2020, p. 4).

O altă caracteristică importantă arată faptul că majoritatea protestelor angajaților de platformă din baza de date folosită de cercetătorii din Leeds sunt inițiate de către sindicate (fie oficiale sau neoficiale),

	Nordul Global			Sudul Global				Medie
	Marea Britanie și Irlanda	S.U.A. și Canada	Europa de Vest	India și Pakistan	Africa de Sud și Centrală	America Latină	Alte regiuni	
Sindicate neoficiale	47	21	14	12	6	13	10	123
Sindicate oficiale	34	22	28	3	2	1	8	98
Organizare informală (prin rețele de socializare)	1	5	2	0	2	2	3	15
Combinăție de actori	0	0	1	0	0	0	1	2
Neclasificate	0	5	4	2	2	6	7	26
Alte categorii	8	28	5	1	3	5	5	55

Figura 7. Tipul de organizare a angajaților în funcție de regiune, unde $n=319$. Tabel preluat din Simon Joyce et. Al., „A global struggle: worker protest in the platform economy”, *European Economic, Employment and Social Policy, ETUI Policy Brief*, nr. 2, 2020, p. 5

mai degrabă decât acestea se produc în diverse forme de auto-organizare (Figura 7) (Joyce *et al.*, 2020, p. 4). În cazul Europei de Vest, cele mai multe acțiuni ale angajaților din economia de platformă au fost organizate sub umbrela unor sindicate oficiale, cu toate că unele din aceste acțiuni ar putea să fi avut un ecou mai puțin evident (Joyce *et al.*, 2020, p. 4). Mai mult decât atât, combinațiile de actori care pun bazele unor astfel de acțiuni este relativ similară la scară globală în ceea ce privește tipul de industrie la care are loc raportarea (Joyce *et al.*, 2020, p. 5). Un alt aspect important este modul în care actorii fac apel la diverse tipuri de acțiuni. Astfel, există tendința ca sindicatele să se bazeze mai mult pe acțiuni care implică instrumente judiciare, pe când grupurile sindicale neoficiale fac mai mult apel la greve (Joyce *et al.*, 2020, p. 6). Disputele legate de statutul angajaților și reglementare tind să fie mai des întâlnite ca și cauze ale disputelor în acele regiuni în care organizațiile sindicale sunt mai implicate în protestele angajaților (Joyce *et al.*, 2020, p. 6).

CONCLUZII

Simpla invocare a termenului „muncă” în etape diferite ale istoriei a determinat asocierea sa cu o varietate de semnificații, în funcție de autorii și operele la care ne raportăm. Literatura utilizată ne-a permis identificarea a cel puțin trei straturi de semnificații din perioade diferite (de la Grecia Antică și până în secolul XX), cu înțelesuri pe alocuri contradictorii, care continuă să coexiste. Dintr-o perspectivă temporală mai apropiată, Ursula Huws surprinde transformările pe care le suferă identitatea și diversitatea ocupațională din prisma factorului spațial, în relația dintre angajat, întreprinderi sau companii. Rezultatul este unul interesant, întrucât structurile analitice la care ajunge aceasta ne permit să discutăm despre ocupații stabile (original fixed), independente de spațiu (original footloosed) sau fragmentate (original fractured). Utilă pentru lucrarea noastră este în special concluzia lui Huws referitoare la impenetrarea temporală și spațială a unei „economii de 24 de ore” care justifică foarte bine schimbările continue cu care ne confruntăm. Referitor la conflictul de la locul de muncă și necesitatea unor categorii analitice, perspective precum cea abordată de Zukerfeld ne permit să luăm pulsul tensiunilor și schimbărilor din imaginea economiei anterior descrise de Huws. Prin intermediul unor categorii abstracte, Zukerfeld definește o serie de roluri asociate diverselor clase pe care le-a dezvoltat istoria de-a lungul timpului, până la era informațională.

Ulterior, am făcut apel la instrumentele juridice pe care le promovează Uniunea Europeană în privința

economiei de platformă, pas care ne-a permis să conștientizăm numărul mare de astfel de actori, diversitatea sferelor de activitate în care îi regăsim, dar și numărul mare de implicații pe care acestea le invocă în domenii deja existente. Mai întâi, am urmărit modul în care Comisia Europeană consideră că platforma nu reprezintă altceva decât o întreprindere care operează în piețe bilaterale sau multilaterale, care folosește Internetul pentru a permite interacțiunea dintre două sau mai multe grupuri distincte dar interdependente de utilizatori astfel încât este generată valoare pentru cel puțin unul dintre acestea. Bineînțeles, demersul nostru științific nu este unul în totalitate concludent sau exhaustiv. Pe lângă literatura de specialitate abordată în prezenta lucrare, mai există și alte direcții teoretice care subliniază alte opinii.

Studiile privind economia de platformă sunt esențiale deoarece permit filtrarea și încadrarea problematicilor acestui sector relativ recent dezvoltat în dezbaterile mai largi din domenii precum cel al economiei politice internaționale. De asemenea, în mod indirect, prin raportarea la acest segment prin intermediul gândirii critice, comunitatea academică sprijină factorii decizionali de la nivel politic să se asigure de faptul că reglementarea economiei de platformă din diverse perspective (fie că vorbim de respectarea drepturilor angajaților, de normele privind concurența de pe piața internă comunitară sau alte segmente similare) este la un nivel suficient de dezvoltat astfel încât să garanteze un mediu sigur și competitiv pentru toți actorii implicați, respectiv mijloace actualizate de soluționare a unor eventuale nereguli sau conflicte. Prin utilizarea unui număr mai mare de domenii prin filtrul cărora sunt studiate platformele, o viitoare îmbogățire a numărului de specialiști conștienți de existența unor astfel de dezbateri academice, ar putea stimula creșterea numărului de cursuri din cadrul universităților de prestigiu pe această tematică sau integrarea lor ca segment de studiu în programe de formare ulterioare ciclului de studii de licență. Intersectarea studiilor referitoare la economia de platformă cu mediul politic naște în mod inevitabil direcții de cercerare, indiferent de nivelul la care ne raportăm (local, regional, național, supranațional).

Răspunsurile la întrebări precum care ar trebui să fie rolul statului sau a unor organizații supranaționale precum Uniunea Europeană în formularea regulilor economiei de platformă își găsesc o formulare diferită în funcție de perspectivele enumerate, iar evidențierea unor variabile (de la o formulare la alta) presupune o amplă cooperare între reprezentanții comunității academice și mediul politic, fie în cadrul unor conferințe în acest sens, fie în cadrul institutelor de cercetare.

BIBLIOGRAFIE

- Asadullah, A., Faik, și I., Kankanhalli, A. (2018) „Digital Platforms: A Review and Future Directions”, Twenty-Second Pacific Asia Conference on Information Systems (consultat online la <https://bit.ly/2YuZ6lb>)
- Bauer, M. (2018) „Online Platforms, Economic Integration and Europe’s Rent-Seeking Society: Why Online Platforms Deliver on What EU Governments Fail to Achieve”, European Centre for International Political Economy Policy Brief, nr. 9 (consultat online la <https://bit.ly/34ALm9q>).
- Bloodworth, J. (2018) *Hired: Six Months Undercover on Low-Wage Britain*. London: Atlantic Books.
- Chayko, M. (2017) *Superconnected: The Internet, Digital Media, and Techno-Social Life*, Los Angeles: SAGE Publications. Ediția a 2-a.
- Comisia Europeană (2017), „Inception impact assessment - Ares(2017)5222469” (consultat online 12 aprilie 2020, la <https://bit.ly/3clVIwE>).
- Comisia Europeană, „Commission Decision of 26.4.2018 on Setting Up The Group Of Experts For The Observatory On The Online Platform Economy”, Bruxelles, 2018, consultat online 10 martie 2020, la <https://bit.ly/3enfnht>.
- Directiva 2000/31/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 8 iunie 2000 privind anumite aspecte juridice ale serviciilor societății informaționale, în special ale comerțului electronic, pe piața internă, JO L 178, 17.7.2000, pp. 1-16, consultat online la <https://bit.ly/2C21mqF>.
- Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology, „Summary of Regulation (EU) 2019/1150 on promoting fairness and transparency for business users of online intermediation services”, EUR-Lex, consultat online la <https://bit.ly/3ahG5oB>.
- De Stefano, V., Aloisi, A. (2018) „European legal framework for “digital labour platforms” ”. Luxemburg: Joint Research Centre (consultat online la <https://bit.ly/2xnegOh>).
- Dittrich, P. (2018) „Online Platforms And How To Regulate Them: An EU Overview”. Berlin: Jacques Delors Institut, Policy Paper nr. 227 (consultat online la <https://bit.ly/2XBMXdf>).
- Fuchs, C. (2014) *Digital Labour and Karl Marx*, New York: Routledge.
- Garben, S. (2017) „Protecting Workers in the Online Platform Economy: An overview of regulatory and policy developments in the EU European Risk Observatory” . Luxemburg: European Agency for Safety and Health at Work (consultat online la <https://bit.ly/2Te1x88>).
- Hayes, A. (2019) „Dotcom Bubble”, Investopedia (consultat online 12 februarie 2020, la <https://bit.ly/2TeSxiX>).
- Huws, U. (2014) *Labor in the global digital economy. The Cybertariat comes of age*, New York: Monthly Review Press.
- Joyce, S., Neumann, D., Trappmann, V. și Umney, C. (2020) „A global struggle: worker protest in the platform economy”, European Economic, Employment and Social Policy, European Trade Union Institute Policy Brief, nr. 2 (consultat online la <https://bit.ly/2IJFall>).
- Lukács, G. (1975) *Ontologia existenței sociale*, București: Editura Politică, București.
- Méda, D. și Vendramin, P. (2017) *Reinventing Work in Europe: Value, Generations and Labour*, eBook: Palgrave Macmillan.
- Murillo, D. și Buckland, H., Val, E. (2017) „When the sharing economy becomes neoliberalism on steroids: Unravelling the controversies”, Technological Forecasting & Social Change Journal, vol. 125, pp. 66-76 (consultat online la <https://bit.ly/3b5uwkF>).
- Naughton, J. (2016) „The evolution of the Internet: from military experiment to General Purpose Technology”, Routledge Taylor and Francis Group, Journal of Cyber Policy, 1(1), pp. 5-28, Routledge Taylor and Francis Group (consultat online la <https://bit.ly/35CkzJL>).
- Organizația Internațională a Muncii (2019) „World Employment and Social Outlook: Trends 2019”, Geneva (consultat online la <https://bit.ly/2IGa0LI>).
- Pembroke, S. (2018) „Precarious work precarious lives: how policy can create more security”, Dublin: TASC (consultat online 4 iulie 2019, la <https://bit.ly/33e8CJA>).
- Pesole, A. și Brancati, U. Fernández-Macías, M.C., et al. (2018) „Platform Workers in Europe : evidence from the COLLEEM Survey”, Luxemburg: JRC Science for Policy Report, (consultat online la <https://bit.ly/2ZcvyZV>).
- Prassl, J. (2018) „Collective Voice In The Platform Economy: Challenges, Opportunities, Solutions”, European Trade Union Confederation (consultat online 18 februarie 2020, la <https://bit.ly/2K7gRyf>).
- Puerta, Basaldúa, V. E. (2019) „Platform Work And Collective Organization: The Collective Challenge In The Digital Era”, Lucrare de Disertație, Tilburg University, (consultat online la <https://bit.ly/2ygx6GT>).
- Prassl, J. (2018) *Humans as a Service: The Promise and Perils of Work in the Gig Economy*, Oxford: Oxford University Press.
- Regulamentul (UE) 2019/1150 privind promovarea echității și a transparenței pentru întreprinderile utilizatoare de servicii de intermediere online, Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L 186/57, 11.07.2019, consultat online la <https://bit.ly/2XCKJuv>.
- Srnicek, N. (2016) *Platform Capitalism*, Cambridge: Polity Press.
- Savin, A. (2013) *EU Internet Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Umney, C. (2018) *Class Matters: Inequality and Exploitation in 21st Century Britain*, UK: Pluto Press.